

A FRANCO-DIKTATÚRA ELSŐ, 1943–1944-ES VÁLSÁGA A KORABELI DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN

Egy rendszer, amely közel negyven évig áll fenn, és ezalatt a változó, soktényezős nemzetközi helyzet megannyi fordulatának is ki van téve, szükségképpen él meg időnként válságos szituációkat. Francisco Franco Bahamonde tábornok diktatúrája (vagy ha úgy tetszik, Javier Conde 1942-es tanulmányának¹ pontosító szándékú kifejezésével: caudilátusa) nem kivétel ez alól a szabály alól. A történészek jónéhány válságperiódust sorolnak föl pályáján, és a korszak egyik spanyol rejtélyét éppen abban jelölik meg, hogy *miként élte túl a francóizmus* inadekvátnak, egyes pillanatokban düledezőnek tetsző építménye *az egyik ilyen krízist a másik után*. Végül is a rendszer 1964-ben ereje teljében ünnepelte a polgárháborús győzelem 25. (vagyis nagyjából a katonai felkelés 28.) évfordulóját, sőt megérte a 35.-et is, hogy másfél évvel később, alapítója és ihletője halála után végképp a fékezett felbomlás stádiumába lépjen. Amikor pedig, 1977. június 15-ével, az első többpárti választással visszavonhatatlanul alámerült, alig több mint egy hónap választotta el az 1936. júliusi felkelés 41. évfordulójától. A huszadik század tekintélyelvű jobboldali radikális rendszerei közül hasonlóval csak a portugál dicsekedhetett. Ám, ha ez utóbbinak *egyetlen személyhez, Salazarhoz* kötődő évtizedeit (1932–1969) számoljuk, ez mégis elmarad a francóizmus teljesítményétől.

Az itt közölt, mintegy két tucat dokumentumban annak a nyitját közelítjük meg, hogyan élte túl Franco rendszere *fennállásának véleményem szerint legsúlyosabb politikai válságát*, 1942 őszétől – némileg önkényes záródátumként – 1944 őszéig. Ezen belül viszont azt a hipotézist fogalmaznám meg, hogy ennek a válságnak a Franco számára valóban életveszélyes mozzanata az általa 1936/37-ben összekovácsolt társadalmi-politikai tömbön *belüli* erjedés volt – ez azonban (legalábbis belföldön) 1943 végéig lezárult. Miután saját portáján sikerült rendet teremtenie, rendszerének nemzetközi beilleszkedési dilemmái lehettek kellemetlenek, esetenként súlyosak is, de pusztá létét nem fenyegették. Sem az angolszászoknak, sem a német kormánynak nem állt ugyanis érdekében bizonytalan, zavaros belpolitikai konstellációt előidézni az Ibériai-félsziget nagyobbik államában, mivel ez bármelyiküket fenyegethette váratlan, nehezen kivédhető, számukra negatív fejleményekkel.

Az irodalom az 1943–44-es válság történelmi előtérben két korábbi krízist is emleget. Az egyikre 1941 májusában került sor, egy kormányátalakítás körül. Ez abból következett, hogy az új belügyminiszter, Galarza kinevezése nyugtalanságot váltott ki a régi falangista vezetők körében. Franco ekkor úgy „elégítette ki” őket, hogy több új falangista minisztert nevezett ki, de nem az intranzigens Régi Gárda köréből, hanem iránta feltétlenül hű falangista vezetők közül.

A másik, következményeiben távolabbra mutató válság 1942 augusztusában, az ún. „begoñai incidens” nyomán bontakozott ki. Akkor két fiatal falangista egy vallási szertartás végén bombát dobott Varela hadügyminiszterre, a tábornoki kar anglofil hírében álló, monarchista tagjára. Franco akkor meglepő fordulattal eltávolította a sértetlen, de túl hevesen tiltakozó Varelát, egyszersmind a nemrég kinevezett Galarzát, aki belügyminiszterként „nem tudta megakadályozni a merényletet”. Leváltotta továbbá saját sógo-

rát, az addigi külügyminisztert, a németbarát Ramón Serrano Suñert, aki óvatlanul közbe akart járni a halálra ítélt merénylőknek adandó kegyelemért. A Franco-„hagiográfia” ezt a germanofil irányzat tudatos visszaszorításaként értelmezi. Ez legalábbis nem egyértelmű: Franco egyszerűen nem szerette, ha döntéseibe és taktikai húzásaiiba bele akartak beszélni; ezt még hozzá közel állóktól sem tűrte.

Ám alig egy-két hónap múlva valóban olyan helyzet állt elő, amelyben Suñer eltávolítása – szándékolatlanul – ennél mélyebb értelmet nyert. Nem telt el ugyanis két hónap sem az új külügyminiszter, Francisco Gómez Jordana gróf 1942. szeptember 3-i kinevezése után, amikor a déli határvédelmi szervek azt jelentették Madridba, hogy Gibraltárban és a környező vizeken a szokásosnál sokszorta nagyobb angolszász légi és haditengerészeti erőket összpontosítanak. November 2-án az USA nemrégiben kinevezett új nagykövete, Carlton Hayes értesítette Jordánát a közeljövőben sorra kerülő észak-afrikai angolszász partraszállásról, kijelentve, hogy ez semmilyen formában nem irányul Spanyolország és gyarmatai ellen. 8-án magának Francónak nyújtotta át Roosevelt elnök rendkívül szívélyes hangú levelét (ld. 1. dok.) ugyanerről. Ekkor tett szert nagy jelentőségre az, hogy a külügyminiszteri poszton az angolszász körökben jobb reputációnak örvendő Jordana ül, aki a következő években – 1944. augusztus 3-án bekövetkezett véletlen halálos lovaglóbalesetéig – vérbeli hintapolitikussá nőtte ki magát. Hayes 1943 májusában már egész sor spanyol engedményről számolhatott be Rooseveltnek (4. dok.).

A helyzet azonban korántsem volt egyértelmű. Franco semmiképpen nem kívánta ki-mozdítani a helyéről az 1939-es polgárháborús győzelem nyomán teremtett társadalmi-politikai status quót. Meggyőződése volt, hogy Spanyolországot csak a kialakított Caudillo-központú rendszer kemény rendfenntartó politikája vezérelheti ki a háborús veszélyek közül a kívülről fenyegető impulzusokkal szemben. Emellett állandó erős nyomás nehezedett rá a németek részéről is. A német hadiipar nem nélkülözhetette a spanyol wolframot, amelynek szállításai 1939 és 1942 között százszorosukra emelkedtek. Spanyolországban és afrikai birtokain – elsősorban a francia vereség után általa megszállt tangeri nemzetközi övezetben, éppen Gibraltárral szemben – német ügynökök ezrei működtek. Franco nem felejthette el a németektől kapott háborús segítséget sem. Egyébként is ő „két háborúban” gondolkodott. Az egyik „a Nyugat civilizált nemzetei” (németek, angolok) között folyt. Ebben a spanyol kormány már 1939 szeptemberétől *semleges*, majd 1940 májusától, az átütő német hadisikerek hatására ún. „*nem hadviselő*” álláspontra helyezkedett. Ám a Szovjetunió elleni német támadással Franco szemében egy „másik háború” kezdődött, amelyben – szerinte – a Führer és csapatai az európai keresztény kultúrát képviselték. Ebben a „második” háborúban a Franco-kormányzat *de facto hadviselő* szerepet vállalt. Keleti katonai részvétele (az idők során több mint ötvenezer fő) méretében talán igen, de nagyságrendileg nem nagyon különbözött némely hadviselőétől, és mindenképpen meghaladta pl. a szlovákokét, nem is beszélve a keleti fronton szerepet nem vállaló és a Szovjetunióknak hadat sem üzenő bolgárokét.

Ebből eredt az a feloldhatatlan probléma, amelyet az Egyesült Nemzetek tömbjének kiszélesedése, majd megszilárdulása okozott Francónak és kormányának. Aggasztotta, hogy London és Washington csak „egy háborút” lát, és ezt vakságnak tekintette. Ehhez járult még egy máig is kevésbé feltárt körülmény. A brit kormány 1942 során széles körben épített ki kapcsolatokat nemcsak a lausanne-i emigrációban élő Don Juan de Borbón trónörökösrel, Barcelona grófjával, hanem annak otthoni híveivel és általában a spanyol tábornoki karban található, a német befolyást elutasító elemekkel is. London célja az

volt, hogy a háború utolsó szakaszában Franco diktatúráját egy restaurált monarchiával cserélje föl, amely a németeket azonnal megfosztaná minden ibériai lehetőségüktől, s mellesleg útját állná a baloldali-radikális színezetű köztársaság visszaállításának, mindenestre alkotmányos rendszer keretében. Ez az angol törekvés találkozott a francóista elit elég tekintélyes csoportjainak az óhajával. Ezek attól tartottak, hogy a háború végén feltehetően kialakuló, forradalmi mozzanatokkal tarkított nemzetközi fordulat, ha az országot Francóval az élén találja, baloldali átlendülést, esetleg revansszerű megtorlást eredményez, ami – ha az 1939 utáni, százezreket érintő represszió tükörképeként képzelték el – nem sok reményt hagyhatott számukra. Különösen nyugtalanná váltak 1943. július 25., Mussolininak és rendszerének a bukása után, amelyben mementőt láttak.

Ebből bontakozott ki a tulajdonképpeni válság. Ezt az 1941. és az 1942. évitől lényeges körülmény különböztette meg. Mindkét előző esetben a rendszer belső áramlatainak egymás közti súrlódásáról volt szó, amelynek kapcsán Franco mint *döntőbíró* jelent meg és intézkedett. Ezúttal viszont az ő pozíciója forgott közvetlen veszélyben, és mint *érdekeltnak* kellett cselekednie.

Már a római fordulat előtt, 1943 júniusában felirattal fordult Francóhoz az általa 1942-ben létesített és 1943 márciusában először összehívott *hivatásrendi tanácskozó Cortes 17 küldötte*. Nem is nagyon burkoltan bírálókat tárgyává tették az ország „politikai rendjének a szerkezetét” és a monarchia helyreállítását javasolták (5. dok.). Jóval nyíltabban és nyomatékosabban követelte ezt külföldről *Don Juan trónörökös* több levelében is. Ezekből – miként Franco válaszaiból is – terjedelmi szűkösség miatt egyet-egyet tudunk fölidézni (6., 7. dok.). Augusztusban, már az olasz fejlemények bővebb ismeretében hasonló értelemben szólalt meg a francóista egységpárt egyik fontos komponensének, a *tradicionalista (karlista) monarchisták* táborának egy tekintélyes politikusokból álló csoportja (9. dok.), kifejezetten a tekintélyuralmi rendszert is bírálva. Ezt követte maguknak Franco *afrikai tábornok-küzdőtársainak* egy jelentékeny köre (10. dok.), lényegében hasonló kéréssel.

Franco a különböző kihívásokra eltérően reagált. A hatókörén kívül élő Don Juant nyomatékosan abszolút diszkrécióra szólította föl, amelyet az pro forma (némely kiszívárogtatásoktól eltekintve) ekkor még betartott. A Cortes aggodalmaskodó küldötteit rövid úton eltávolította az intézményből, bár többüknek később megbocsátott és újra bevonta őket a Cortesbe.² A tradicionalistákat fenyegetésekkel némította el. Régi marokkói bajtársait viszont kímélte: egyenként hívatta be őket, elbeszélgetett velük és csendben visszavonatta a kérésüket.

A háborús fordulat, az Egyesült Nemzetek több újabb győzelme nyomán fölélenkült az *emigráns köztársaságiak tevékenysége* is. Legnagyobb szabadon élő és szervezkedő csoportjaik (tízezrek!) Mexikóban éltek. Sztálingrád, az észak-afrikai tabula rasa, a szicíliai partraszállás, Kurszk, a csendes-óceáni japán vereségek, tehát mindaz, ami Francóban és híveiben félelmet keltett (ld. 3. dok.), őket messzemenő reményekkel kecsegtette. Különböző csoportjaik egymás után fogalmazták meg a Köztársaság visszaállítására irányuló programjaikat (8., 11., 13., 14. dok.). Ezeket Franco belső bírálóinak a petícióitól élesen elválasztotta, hogy aggodalmukat nem utolsósorban éppen a monarchia helyreállításának perspektívája váltotta ki, mint a húszas évek diktatúrájában vétkes, elavult államformáé; egyértelműen a köztársasági jogfolytonosság alapján álltak. Némileg eltér a többitől a kommunista ihletésű Nemzeti Unió nyilatkozata (13. dok.). Ez a megszokott kommunista taktikaközpontúsággal (és jóval kevesebb gátlással) a konzervatív-monarchista körök megnyugtatójának és a jövőendő rendszerbe való beillesztésének

is nagy jelentőséget tulajdonított, felismerve, hogy valószínűleg lehetetlennek bizonyul a visszatérés akár az 1931 áprilisa, akár az 1936 februárja utáni republikánus status quo-hoz. Ám valamennyiük esélyeit erősen csökkentette, hogy az angolszászok célszerűnek látták Francónak nyújtott biztosítékokkal megvásárolni – irántuk a korábbinál lojálisabb – semlegességét.

Francót azonban két szempont is zavarta a nyugati szövetségesek iránti maradéktalan lojalításban. Egyrészt messzemenően tartott Németország meggyengülésétől Keleten. Másrészt belső bázisa (ha a fegyveres biztosítékoktól eltekintünk) elsősorban azon nyugodott, hogy aránylag sokakat sikerült erkölcsileg részessé tennie polgárháborús „keresztes hadjáratának” a mítoszában. Ezért hazai megnyilvánulásában, éppúgy, mint a sajtónak sugallt szerkesztőségi állásfoglalásokban, alig távolodott el az angolszász fül számára is disszonánsan hangzó falangista retorikától (ld. 17. és 21. dok.). Nem önmagát határolta el a falangizmustól, hanem a Falangéről próbálta eltávolítani a külföldi totalitarizmusokra és a velük fennálló azonosságokra feltűnően utaló külső jegyeket (15. dok.).

Élesen reagált Franco a brit és az amerikai sajtó – hangfogót valóban kevésbé alkalmazó – kritikai megnyilvánulásaira is. Ebben az ügyben 1943 végén harcba vetette a jobb sorsra érdemes Jordana grófot is (18. dok.). Ráadásul az angolszászok egy idő múlva megunták, hogy a „hintapolitika” keretében tett ígéretek egy része papíron maradt. Ezért többször figyelmeztették Francót és diplomatáit a be nem váltott ígéretekre (19., 20. dok.). A másik oldalról az egyre nyugtalanabb németek ostromolták őket (16. dok.).

Francót némileg megnyugtatta Churchill 1944. május 24-i alsóházi beszéde, amelyben a brit miniszterelnök – mint mondta – „szívélyes szavakkal” szólt a semleges Spanyolország érdemeiről. Ám az ezen fölbátorodott Francót ez arra indította, hogy közvetett (formálisan londoni nagykövetéhez, Alba hercegéhez küldött), személyes levélben fejtse ki Churchillnek egyik kedves eszméjét, a Szovjetunió elleni angol–spanyol együttműködés gondolatát. Ráadásul a levél burkolt Amerika-ellenes utalást is tartalmazott. Churchill diplomáciai levélváltásban ritka keménységű válasza jelezte Francónak: a brit oroszlán – legalábbis a háború végéig – nem kapható semmilyen, az Egyesült Nemzetek hadicéljait keresztező kalandra.

Mindez 1944-ben még nem kevés fejtörést okozott Francónak. Ám a sajtó táborán belüli erjedés megszüntetésével lényegében felkészült a túlélésre. Véleményem szerint tehát a nagy titok nyitja, a Franco-rendszer háború utáni fennmaradásáé, nagyrészt nem az 1946 után kibontakozó hideg nemzetközi fuvallatokban, hanem az 1943-ban lezajlott hazai belharcok erélyes és sikeres lezárásában rejlik. Az igazi veszély ugyanis az lett volna Franco számára, ha a nemzetközi nyomás, az emigráns és az otthoni illegális köztársasági baloldal fellépése, valamint az uralkodó tömb fontos elemeinek belső lázadása egyetlen folyamban egyesül. Ezt akkor elhárította. Ilyen szituáció legközelebb csak a hatvanas–hetvenes években állt elő. Ennek a súlya alatt viszont az akkorra sok vonatkozásban már korrodált rendszer össze is omlott.

1

**Franklin D. Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke 1942. november 8-i levele
Francisco Franco spanyol államfőhöz**

Kedves Franco Tábormok,

minthogy két baráti nemzetről van szó, e szónak a legjobb értelmében, minthogy Ön, éppúgy mint én, e baráti viszony folytatódását kívánja kölcsönös hasznunkra, szeretném őszintén kifejezni Önnek, milyen megfontolások készítettek rá, hogy hatalmas amerikai katonai erőt küldjek az észak-afrikai francia birtokok megsegítésére.

Pontos információink vannak arról a tényről, hogy a németek és az olaszok egy közeli időpontra Észak-Afrika katonai megszállását tervezték.

Ön nagy katonai tapasztalata révén megérti, hogy haladéktalanul végre kell hajtunk ezt a vállalkozást, Észak- és Dél-Amerika védelme érdekében, elkerülendő, hogy a Tengely ezzel a megszállással előnyhöz jusson.

Hatalmas hadsereget küldök hát Észak-Afrika francia birtokaira és a marokkói francia Protektorátusba, azaz a kizárólagos céllal, hogy megvédjük Amerikát és elkerüljük e területek Németország és Olaszország általi felhasználását, bízva abban, hogy ily módon megmenthetők a háború borzalmaiktól.

Remélem, Ön maradéktalanul hitelt ad annak az általam adott biztosítéknak, hogy ez a hadmozdulat semmilyen formában nem irányul sem Spanyolország, sem Marokkó³ kormánya vagy népe, vagy bármely spanyol terület ellen, legyenek akár a félszigeten, akár a tengeren túl. Hiszek továbbá abban, hogy a spanyol kormány és a spanyol nép meg óhajtják őrizni a semlegességüket és kívül akarnak maradni a háborún. Spanyolország-nak semmi félnivalója nincs az Egyesült Nemzetektől.

Kedves Tábormokom, maradok az Ön jó barátja:

Franklin D. Roosevelt

(Forrás: *Carlton J. H. Hayes: Misión de guerra en España. Epesa, Madrid, 1946. 118–119.*)

2

**Carlton Hayes-nek, az Egyesült Államok madridi nagykövetének 1942. december 7-i jelentése
Roosevelt elnöknek az észak-afrikai partraszállás hivatalos spanyol fogadtatásáról**

... A legfontosabb hír Spanyolországból, azt hiszem, abban a határozott biztosítékban rejlik, amelyet hét-főn délután Jordana gróf, külügyminiszter adott nekem – s amelyet a State Departmentnek már jelentettem –, hogy Franco tábornok és egész kormánya határozottan a „pártatlanság” politikáját kívánják követni a hadviselő felekkel szemben; a mozgósított hadsereget, szigorúan védelmi céllal a jelenlegi spanyol határon belül fogják tartani, és erővel állnak ellen „bármely” külföldi hatalom spanyol terület elleni inváziós kísérletének. A spanyol kormány e lépésére nem került és nem is kerülhetett volna sor a szenzációt keltő észak-afrikai események és az Ön Spanyolországnak adott személyes biztosítékai előtt...

Jelenleg arra összpontosítom az erőfeszítéseimet, hogy kielégítő megoldást érjünk el néhány most fölmerülő bonyolult problémára, mindenekelőtt a menekültekére és az internáltakéra. El akarom érni mintegy kétezer amerikai szabadon bocsátását⁴ – sokan köztük pilóták és ejtőernyősök –, akik Spanyolországban és Spanyol-Marokkóban vannak. Szeretném, ha elhagyhatnák Mirandát⁵ a lengyelek, a csehek és más hadifoglyok, s hogy ezeket a táborokat megreformálják, vagy megszüntessék. Örülnék, ha segíthetnék az ide menekült zsidókon...

Pontos információm van arról, hogy november 8-a óta körülbelül kétezer francia érkezett Spanyolországba azzal a szándékkal, hogy Észak-Afrikába menjen harcolni, ami súlyos problémát jelent Spanyolországnak és nekünk magunknak is. Jordana gróf, úgy tetszik, jóindulattal viszonyul mindehhez, ám a tárgyalások még első szakaszukban vannak.

(Forrás: *Hayes: Misión de guerra... 121–122.*)

Dicsőség és hősiesség

(Az Arriba⁶ 1943. február 3-i szerkesztőségi vezércikke Sztálingrád német védőinek fegyverletétele alkalmából)

Az el nem múló hősiességnek abban a napjainkban is folyó, történelmen végighúzódozó vonalában, amely megőrzi a harcoló ember hitét és értelmét, újabb márványból faragott kereszt emelkedik halálból és hősi helytállásból. Nem szükséges fölébresztenünk a mindannyiunk szívét átható szorongó és döbönt érzést, mivel ez minden jóindulatú emberi szívben magától feltámadt. Sztálingrád német elfoglalói egy hősköltemény részeseivé váltak... Így szerepel ez a hadijelentésben, és ez az igazság is. Ezek a dicső áldozatok olyan gesztust tettek halálukkal... amellyel felérő hóstett, Spanyolország esetétől eltekintve, nem fordult elő.

Senki sem rejtheti el mély és ünnepélyes megindultságát a súlyos gyász láttán, amelynek felhői elárasztják a kontinentális Európa egészét...

... A kommunizmus elleni harcnak ebben az élcsapatában csupán a mi felkelésünk és a kommunizmus elleni háborúnk Spanyolországa mutatható fel példaként. Ezért, csodálattal adózva a jelen hőstetteinek, egyben föl kell zárkóznunk azonos jelképek és ugyanazon tanítás jegyében, amelyet nemzeti kezek emeltek a magasba az Alcázarban, Santa María de Cabezában, a simancasi laktanyában, Belchitében és valamennyi, hozzájuk hasonló helyszínen. Az az élgárda, amelyet Spanyolország állított ki a civilizáció és a kereszténység ellenségeivel szemben, ma is ott van és az utolsó katona haláláig kitart a keleti front Alcázarjában, Sztálingrádban.

Ám álljunk meg a hősiesség és a dicsőség súlyos és elvont transzcendenciája láttán. Álljunk meg, hogy utána levonhassuk a legfőbb következtetést az e ponton védekező német katonák felmérhetetlen és kimondhatatlan szolgálatából. Szovjet-Oroszország értett hozzá, hogy az orosz földrajz terepasztalán tűzérési ütegein kívül néhány visszataszító nevet is elhelyezzen. Nehéz kiválasztani, hogy a bűnbarlangban melyikük a legrosszabb. Az egyik városnak Kelet-Oroszországban néhány éve a Sztálingrád nevet adták. Azelőtt a hagyományos atlaszok hiteles tanúbizonyosága szerint Caricinnak nevezték. Ám ott ma már semmi sincsen. Sztálin neve persze, ha neki úgy tetszik, megtarthatja galád keresztelőjét Oroszország bármely nyugatabbi pontján is. Ám a becsapott földrajz megtalálja a helyreállított igazságát a lőporfüst és a vérfürdő nyomán keletkező romokon és temetőken, olyan halott tábornokok, törzs- és főtisztek meg katonák eposzi küzdelmében, akik vállvetve haltak meg annak a szolgálatában, hogy semmi se maradjon ennek a városnak nevéből, létezéséből, jelentőségéből.

... Ezeknek a hősöknek porával, miközben elhamvad a régi Caricin városának teste, keverednek Spanyolország katonáinak hamvai, akik ott virrasztanak velük a hajnalcsillag fényében, és azokéi is, a mai Kék Hadosztály-beli bajtársakéi, akik mint a Haza lüktető szíve a keleti fronton, velük együtt ugyanazért az ügyért haltak meg, hogy megvédjék az áttörhetetlen arcvonalat. Németország mai csatája érzelmileg annak az egész Európának a küzdelme, amely megérdemli ezt a nevet.

Carlton Hayes madridi USA-nagykövet 1943. május 3-i jelentése Roosevelt elnöknek

... A múlt héten kétezer lengyel szabadon átlépte a portugál határt, hogy Észak-Afrikába távozzon, és pár nappal később ugyanezt tette nyolcszázötven francia, valamennyien katonaköteles korúak. Ez előrevetíti a spanyolországi menekültek tömeges emigrációját. A siker nagy részben Jordana gróf külügyminiszternek köszönhető. Szívélyesen foglalkozott minden kérdéssel és a brit nagykövetével is, ugyanúgy mint az Apostoli Nunciaturán lévő barátaink és a latin-amerikai képviselők kéréseivel (beleértve még Argentínát is), miközben határozottan ellenállt a Tengely ellenpetícióinak.⁷ Ehhez meg kellett győznie a Caudillót, hogy szüntesse meg egyes, a kormányban helyet foglaló fontos falangista elemek ellenállását. Szilárdan megmaradt a konstruktív politika vonalán, amely, mint erről engem biztosított, már teljes hivatalos jóváhagyást élvez. Ez a politika az alábbiakat érinti: 1/ megtagadják, hogy visszatérésre kényszerítsék a menekülteket Franciaországba, illetve más országokba, ahonnan elmenekültek; 2/ a táborokban és börtönökben élő menekültek esetében aligha találhatnának más helyet, ahol elhelyezhetnék és ellátnák őket; 3/ a menekültek evakuációja, mielőtt a vízumok elintéződnek, és rendeződik Portugálián való áthaladásuk; 4/ az észak-afrikai kormány⁸ felhivatalos elismerése, hogy nagykövetségünkkel együttműködve vállalják a francia menekültek távozását, és rendelkezzenek róla; 5/ hasonló könnyítések a brit és más madridi nagykövetségek és követségek számára, hogy magukra vál-

lalhassák és intézhessék a nemzetiségükhöz tartozó menekültek elszállítását; 6/ elismerik az „Egyesített El-
osztó Bizottság”⁹, a kvékerek, valamint az amerikai és a brit Vöröskereszt megbízottait, feljogosítva őket
arra, hogy segítsék azokat a menekülteket, akiknek Spanyolországban kell maradniuk, minthogy nincs hova
menniük.

A probléma végül is állandósul; nyilvánvaló, hogy a menekültek nagyobb számban fognak Spanyolor-
szágba érkezni, mint ahogyan evakuálhatók.

(Forrás: *Hayes*: i. m. 159–160.)

5

A Cortes 17 procuradorának¹⁰ felirata Franco tábornokhoz

1943. június

Alulírottak, a Cortes procuradorai úgy érzik, nem teljesítenék kötelességüket, amelyet a Cortest létesítő
törvény rájuk ró, ha ebben a Spanyolország jövője szempontjából olyannyira fontos órában nem juttatnak el
Excellenciádhoz gondolataikat országunk politikai rendszerének szervezetéről...

Egy személyi rendszer pontos intézményi meghatározottság nélkül csak átmeneti időszakban játszhatja a
különböző történelmi helyzetek közötti áthidalás szerepét. Ám az ilyen rendszerek nem hosszabbíthatják meg
létüket súlyos kockázatok nélkül...

A világháború kimenetele azzal fenyeget, hogy fatális befolyást gyakorol majd a népek életére. Elengedhe-
tetlen, hogy amikor ez bekövetkezik, Spanyolország alkotmányozó periódust éljen át, és hogy egy jól definiált
rendszer, amely megfelel a spanyol hagyományoknak, egyszersmind igazodik a jelen pillanat követelményei-
hez, lerombolhatatlan gátat emeljen a bomlasztással, a belső és külső felforgatás erői által felkavart hullámve-
réssel szemben.

(Forrás: *Laureano López Rodó*: La larga marcha hacia la monarquía. Noguer, Barcelona, 1977. 37.)

6

Don Juan de Borbón trónörökös távirata Franco tábornokhoz

Lausanne, 1943. augusztus 2.

A háború legutóbbi eseményei¹¹ előre jelzik Európa sorsának alakulását, amely rohamosan rajzolódik ki,
és pedig az Excellenciádhoz intézett március 8-i levelemben előre jelzett irányban. Ez indít arra, hogy távirati-
lag forduljak Excellenciádhoz. Nincs vesztetni való idő, amennyiben Excellenciád, helyesbítve álláspontját,
amelyet írásában, Don Alfonso infánsal¹² folytatott beszélgetésében és nyilvános megszólalásaiban kifeje-
zett, elszánja magát arra, hogy hozzájáruljon a szeretett hazánkat súlyosan fenyegető veszélyek elhárításához,
azzal, hogy elősegíti a monarchia feltételek nélküli helyreállítását. Nyilvánvaló, hogy a béke eljövetelekor
csak olyan rendszer volna alkalmas a Nemzet legitím érdekeinek hatékony megóvására, amelyet nem illethet
a nagy világháború során tanúsított pártosság vádjá.

Ami a belső problémákat illeti, Excellenciád, minthogy közvetlen érintkezésben áll a spanyol valósággal,
nálamnál jobban el tudja képzelni, mit jelenthetne egy felforgató mozgalom győzelme... Egyetlen mód van
arra, hogy elhárítson minden veszélyt: a monarchia azonnali visszaállítása, mivel az ebben a tragikus időszak-
ban nem vett részt Spanyolország ügyeinek intézésében, s így gondviselészerűen alkalmas arra, hogy kon-
struktív megbékítő tevékenységet fejtsen ki a nemzeti határokon belül és kívül is.

Figyelmeztetésül szolgálhatnak nekünk az olaszországi események. Ezekre gondolva, az Excellenciád által
létesített Cortes alkalmazható lenne a falangista rendszerrel a monarchia visszaállítására való áttérés eszköze-
ként. Ezt a restaurációt Excellenciád mind nyilvánosan, mind magánbeszélgetésekben ismételtlen a politikai
helyzet természetes kibontakozásaként jelölte meg.

A nyilvánvaló veszélyeknek az elhárítása a legfőbb hivatása ennek a spanyol lelkiismeretemmel az Önéhez
appelláló felhívásnak. Ha ez ismét hiábavalónak bizonyulna, mindkettőnknek elkerülhetetlenül viselnie kell fe-
lelősségét a Történelem színe előtt...

Barcelona grófja

(Forrás: *López Rodó*: i. m. 515.)

Franco spanyol államfő távirata Don Juan trónörökösnek

San Sebastián, 1943. augusztus 8.

Uram,

az olyan égető és bonyolult kérdés megtárgyalására, amelyet távirata vet föl, a távirati stílus alkalmatlan a válaszadásra, úgy, ahogyan azt a megkeresés kíváná. Magatartásomat mindig csakis Spanyolország legfelső érdeke irányítja. Az olaszországi események közvetlen következményei az olaszok nagy katonai kudarcainak, az elfáradásnak, a háború népszerűtlenségének és a háború kapcsán kialakult válságnak. Spanyolország esete nem engedi meg az összehasonlítást. Hála a nép, a Hadsereg és Caudillója által a győzelmes Keresztes hadjáratban állított Rendszernek, sikerült kívül tartani a háborút. Ennek köszönhető jelenlegi feltámadása is.

Az olaszországi rendszer összeomlása, amelyet ellenségei úgy ünnepelnek, katasztrofális következményekkel járhat, mint bármely nemzet politikájának összeomlása.

A spanyol nemzeti rendszer sajátos nemzeti és szociális karakterénél fogva az egyetlen, amely Spanyolország számára jelenleg biztosíthatja a belső békét, a spanyolok igazságos együttélését és a külföld iránta tanúsított megbecsülését. Uralma alatt nem lehetséges semmiféle felforgató mozgalom.

Ami a kommunizmust mint Európát fenyegető valóságos veszélyt jelenti, ezt nem lehet engedményekkel lefegyverezni. Tévednek, akik más állítanak.

Az Ön táviratának súlyos mondanivalója a Haza érdekében maximális diszkréciót követel, minthogy elkerülendő minden cselekedet vagy megnyilatkozás, amely csökkenthetné a spanyol rendszer presztízsét és tekintélyét a külföld előtt, illetve a spanyolok egységét belföldön, ami súlyos kárt okozna a Monarchiának és különösen Felségednek.

A megítélésbeli különbségek ellenére, amelyek minden kétséget kizáróan csakis abból származnak, hogy Ön nem ismeri a jelenlegi Spanyolországot, azt remélem és kívánom, hogy Ön ne szakítsa meg semmilyen cselekedettel azt a kapcsolatot, amely annyira érdekében áll Hazánknak.

Kérem Istent, idővel világossítsa meg és sugalmazza Önt. Lojalis és szívélyes üdvözetemet küldve:

Franco generalisszimusz

(Forrás: Uo.: 516.)

A polgári köztársasági pártok képviselőinek nyilatkozata a monarchia visszaállításának szándékáról¹³

Mexikóváros, 1943. augusztus

Európa minden országának a múltban a királyság volt az államformája. Ez volt a helyzet Spanyolországban is, amíg a királyság el nem veszítette a nemzet lelkébe eresztett gyökérzetét...

Most arról beszélnek, hogy helyreállítják a monarchiát, s ez megszilárdítva a semlegességet, megszabaddítja majd országunkat azoktól a szerződéses kötelekektől, amelyeket legelőször a monarchisták táborra, később pedig Franco tábornok létesített Olaszországgal és Németországgal...

A monarchia Spanyolországban nem válhat a szabadság és a demokrácia rendszerévé. Ha trónra emelnék – népi támogatás nélkül, néhány tábornok jóvoltából azok közül, akik annak idején felkeltek a Köztársaság ellen, továbbá a magas klérus és bizonyos pénzügyi csoportok segítségével –, ezeknek az elszánt kisebbségeknek az érdekeit kellene kiszolgáltatnia. Az erőegyensúly hiánya ezeknek az egoizmusoknak a képviselői és a spanyolok újító-fejlesztő elképzelésekkel fellépő óriási többsége között arra kényszerítené a királyi kormányt, hogy állandó készenlétben tartsa az elnyomó szervezetet, attól tartva, hogy a legkisebb lazítás esetén eltávolítják.

A spanyolok szemében a monarchia hadviselő fél volt a saját földjén kirobbantott háborúban. Monarchisták voltak azok, akik – Mussolinivel megállapodva – előkészítették a lázadást a Köztársaság, valamint Katalónia és a Baszkföld szabadságjogai ellen...

A megdöntött Spanyol Köztársaságot idegen erők verték le, anélkül, hogy bárki demokratikus eljárással próbálta volna elvitatni kétségtelen törvényességét...

A spanyol probléma bármely olyan megoldása, amely figyelmen kívül hagyja az Atlanti Charta elveit (amelyeket a szabadságért harcoló spanyolok magukra nézve érvényesnek tekintenek), még ha maguk az aláíró hatalmak mulasztanak is el az érvényesítésüket, a polgárháború csíráját hordaná magában, amelyért a felelőséget már most elhárítjuk magunkról.

(Forrás: *Javier Rubio: La emigración de la Guerra Civil de 1936–1939. 3. köt. Madrid, Librería Editorial San Martín, 1977. 955–957.*)

9

A Tradicionalista Közösség nyilatkozata az államfőnek

Madrid-Sevilla, 1943. augusztus 15.

... Az a nézetkülönbség, amely a Közösséget a totalitárius kísérletől elválasztotta, és elhatárolódása a rendszer alapjával szolgáló „egységpárttól”¹⁴ nem akadályozta meg a Requeték¹⁵ hősi részvételét a háborúban...

Tagadhatatlan, hogy a spanyol társadalom nem fogadja el a totalitárius rendszert. Ez azért állhat fenn, mert rákényszerítették, de nem maradhatna meg, ha a társadalom szabadon nyilváníthatná akaratát. Szervezetei és intézményei nem tettek szert a hatékony működés képességére, valamennyi sorvad és elhalóban van. Az emberek iránta érzett undorának a legbiztosabb jele, hogy ezek az intézmények általános közönybe fulladnak, és haldoklanak, mesterséges jellegük s a fikciók következtében, amelyeknek alá vannak rendelve. Ezt a kudarcot nem a rendszer ellenségeinek az ellenállása, hanem a rendszer belső életképességének a hiánya okozza...

A jelenlegi rendszer diktatúra, mivel a diktatúrák sajátja az, hogy a hatalom egy kézben összpontosul. És a diktatúrák veszélye mindig abban áll, hogy túléljük önmagukat. Ezáltal rendszerint azoknak a bosszúra és visszavágásra törekvő erőknél a győzelmébe torkollanak, amelyekről azt hitték, hogy sikertült szétverniük őket...

Az egyetlen dolog, amely nyugvópontra juttathatja a spanyolok óhajait és aggodalmait, a Nemzet azon jogának a hatékony gyakorlati elismerése, hogy visszanyerje azokat az intézményeket, amelyek elidegeníthetetlen politikai birtokai. Ez az elismerés nem történhet más módon, mint a hagyományos monarchikus törvényesség maradéktalan helyreállításával... Ezt azon intézmények helyreállításának kell kísérnie, amelyek biztosítják és oltalmazzák a tartalmát.

(Forrás: *López Rodó: i. m. 516–518.*)

10

Spanyol tábornokek levele Franco tábornokhoz¹⁶

1943. szeptember 8.

... Olyan fegyvertársai vagyunk, akik nyugtalanságukat és aggodalmukat tolmácsolják annak, aki saját erőfeszítései és érdemei révén érte el a szárazföldi, a tengeri és a légi haderő legfelső parancsnoki tiszttségét, miután győzelmet aratott a súlyos háborúban. Néhány – halálozás okozta – személyi eltéréssel ugyanazok vagyunk, akik Önt mintegy hét évvel ezelőtt a salamancai repülőtéren a katonai parancsnoklás és az Állam területén a legfelső hatalommal ruháztuk föl...

Szeretnénk, ha a siker, amely akkor kísért bennünket, nem hagyja el most, hogy hűséges tisztelettel és ragaszkodással megkérdézzük Generalisszimuszunkat, nem látja-e hozzánk hasonlóan elérkezettnek a pillanatot, amikor Spanyolországban olyan államrendszert kell adni, amelyet, mint mi, mindig is óhajtott, s amely a mostanit a monarchikus formában rejlő egységteremtő, hagyományörző és tekintélyt sugalló hozzájárulásával támasztaná meg. Úgy tetszik, eljött az alkalom, hogy ne halogassuk tovább a visszatérést ehhez a gyökeréig spanyol kormányformához, amely Hazánkat nagyra tette, s amelyről azért tértek le, hogy külföldi módszereket utánozzanak. A hadsereg egységesen fogja támogatni Excellenciád döntését, készen arra, hogy elfojtsa a belső zavarkeltés és a rejtett vagy nyílt ellenzék bármely kísérletét anélkül, hogy a legcsekélyebb félelmet érezné akár a kommunista kísértettől, amelyet az Ön győzelmes kardja lesújtott, akár a külföldi beavatkozástól.

(Forrás: *López Rodó: i. m. 43–44.*)

Spanyol emigráns professzorok nyilatkozata¹⁷

Havanna, 1943. szeptember 25.

Kijelentik, ...

5/ hogy a falangista lázadás nemzetellenes mozgalom és nemzetközi államcsíny volt. Előbbi minőségében nyilvánvaló erőszakot tett Spanyolország akaratán, amelyet röviddel ezelőtt nyilvánítottak ki a szavazóurnáknál. Második mivoltában pedig Olaszország és Németország kormánya által előre megfontolt, majd támogatott aktus volt, amelyet utóbb a Benemavatkozási Bizottság elképesztő engedékenysége révén tudott csak ellepezni.

6/ hogy a francóista rendszer nem volt semleges a népek jelenlegi háborújában, ma sem az, és nem is lesz az, amire bizonyíték morális hadviselése az Egyesült Nemzetek ellen, fegyveres intervenciója a Szovjetunió területén, leplezetlen tengelybarát megnyilvánulásai, a tengelynek nyújtott hatékony segítsége, továbbá antiliberalis és antidemokratikus ideológiájának ismételt kinyilvánítása...

7/ hogy a spanyol nép, a rabláncok dacára, amelyek ma megfosztják szuverenitásától és kormányától, a most folyó küzdelemben kezdettől aktív hadviselő volt az Egyesült Nemzetek oldalán, hároméves magasztos és áldozatos háborújával kezdve, amely mindmáig tart, és mindmáig nem nyerte el helyes értelmezését, mivel ha nem bénította is meg a totalitárius agressziót, de – talán döntő tényezőként – időt adott a demokráciáknak, hogy előkészíthessék ma már biztos győzelmüket.

8/ hogy az Atlanti Charta egyik leglényesebb elve értelmében Spanyolország vitathatatlan joga, hogy visszanyerje szuverén hatalmát, megválassza kormányát, és meghatározza azt a formát, amelyben népei testvéri közösségbe tömörülhetnek...

(Forrás: *Javier Rubio*: i. m. 957-960.)

Közlemény a spanyol kormány 1943. szeptember 30-i üléséről

A kormány tanácskozássra ült össze, hogy megtárgyalja azt a terjedelmes, dokumentált beszámolót, amelyet a külügyminiszter¹⁸ terjesztett elő a jelen pillanat nemzetközi helyzetéről...

A kormány jóváhagyta Spanyolország szigorúan semleges álláspontját,¹⁹ amelyhez lojálisan tartja magát. Kész arra, hogy a legnagyobb szigorral követelje meg mind saját polgáraitól, mind a külföldiektől azoknak a kötelezettségeknek a betartását, amelyek ebből következnek. Ám el van szánva arra is, hogy adott esetben semmi szín alatt ne hátráljon meg semmiféle nyomás előtt azzal a jogunkkal szemben, hogy a legnagyobb szilárdsággal megőrizzük ezt az álláspontunkat... A kormány továbbá tanulmányozta azokat az elővigyázatossági intézkedéseket, amelyek szükségesek ennek a semlegességnek a betartatásához.

Spanyolország jóakarata... biztosíték arra, hogy minden nehézséggel, amely útján felmerülhet, a legnagyobb komolysággal és patriotizmussal néz szembe, bízva kormányában, amely teljes mértékben osztja az ország egyhangú óháját szuverenitásunk és méltóságunk tiszteltetésére.

La Vanguardia (Barcelona), 1943. október 1.

A Nemzeti Egység Legfelső Tanácsának programnyilatkozata²⁰

Casablanca, 1943. november 16.

Francónak és Falange-jának hitleri ihletésű politikája Spanyolországot a teljes belső összeomlás peremére vezette. Ez minden spanyolt sújt, osztály-hovatartozásától és társadalmi helyzetétől függetlenül. A megannyi spanyol családnak okozott súlyos sérelmek, a véres megtorlás, a bebörtönzöttek és elítéltek százezrei, a falu nyomora, a városi éhínség, az export csődje, amely nem a világháborús körülmények miatt állt be – ezek éppenséggel kedveznének a kivitelnek –, hanem a francóista politika következtében; a dolgozók munkanélkülisége és a gépek kihatásatlansága, az üzletemberek természetes visszahúzódása s vele szemben a „straperlók”²¹ botrányai a falangista hierarchia részvételével; a kereskedelem megbénulása, a tőzsde összeomlása, a francóista peseta, amelynek sem bel-, sem külföldön nincs vásárlóértéke – íme annak a tragédiának néhány aspektusa, amelybe Franco és a Falange vezérelte bele Spanyolországot...

Franco, akit fojtogat a nemzet egyöntetű elutasítása, kizárólag azért tud hatalmon maradni, mert elérte, hogy fenntartsa – bár gyengülő erővel – azt a maga emelte válaszfalat, amely a spanyolokat „vörösökre” és „fehérekre” osztja. Terrorja és provokációi azt a célt szolgálják, hogy sohase aludjon ki a gyűlölet, a bosszú és a megtorlás szelleme, mert ez teszi lehetővé, hogy bukása esetére újabb káosz rémét fesse a falra. Ebben öntudatlanul közrejátszanak azok a spanyolok, akik konzervatív szellemiségük hatása alatt abban a téves hitben engedik magukat félrevezetni a Franco felrajzolta madárijesztőtől, hogy más spanyolok, akik jogos felháborodásukban olykor fenyegetésekkel illetik őket, sajátkezűleg akarnak majd igazságot szolgáltatni velük szemben.

Mínhogy Spanyolország lehető leggyorsabb megmentésének és a spanyolok felszabadításának az érdeke ezt sugallja, a legnagyobb figyelmet kell fordítanunk egyrészt arra, hogy eloszlassuk azoknak a konzervatív embereknek a félelmét, akiket ez a félelem a jelenlegi rendszerrel szembeni öngyilkos belenyugvársra indít; másrészt arra, hogy elejét vegyük bizonyos forradalmárok olyan rögtönzészzerű kilengéseinek, amelyek a konzervatív körökből kizárólag Franco számára hasznos reagálást válthatnak ki mindnyájunk kárára...

Éppoly igazságtalannak, mint amilyen hiábavalónak tartanánk bármely próbálkozást, amely a jelenlegi nemzeti válságot a nép háta mögött, akarata ellenében akarná megoldani. A nemzeti újraéledés alapját a nemzet minden pártja szabad játékának kell megteremtenie. Minden ilyen pártnak (még ha Franco illegálisba kényszerítette is őket, a kommunistától a tradicionalistáig) megvan a tiszteletbeli helye a Nemzeti Egység Legfelső Tanácsában; jogaikat nemcsak sajátos nézőpontjaiknak megfelelően gyakorolhatják, de szabadon terjeszthetik is ezt a spanyolok között, csatlakozásukat kérve.

A Nemzeti Egység nem az öt alkotó számos irányzat programjainak keveréke, mivel ez azt jelentené, hogy valamely mágia vagy alkimia révén zagyva, eklektikus és hatástalan elegyet állítunk elő. A Nemzeti Egység azokat a leglényegesebb pontokat fogalmazza meg, amelyeket minden spanyol hazafi közösen a magáénak vallhat, mint az állampolgári együtélés elengedhetetlen alapelveit.

A Nemzeti Egység legfelső tanácsa javasolja, hogy hozzuk létre Spanyolországban a Nemzeti Egység kormányát; ebben nyerjen kellő képviselőlet minden irányzat, amely nem zálogosította el magát a külföldnek. Ez a kormány az alábbi program megvalósításán munkálkodna:

1. Minden kötelék elszakítása, amely Spanyolországot Hitlerhez és a tengelyhatalmakhoz köti. Csatlakozás az Atlanti Chartához és a moszkvai konferencián²² megfogalmazott elvekhez.

2. Az államapparátus, elsősorban a hadsereg megtisztítása azoktól a falangistáktól, akik nem tudják hitelt érdemlően bizonyítani, hogy kényszerből csatlakoztak a párthoz.

3. Amnesztia mindenkinek, akit a Falange politikai okból üldözött. A különleges bíróságok által kiszabott minden büntetés semmissége (politikai felelősségre vonás, szabadkőművesség és kommunizmus elleni törvény, árhivatali bírságok stb.).²³ Kártérítés az igazságtalan közigazgatási, illetve büntetőeljárások okozta hátrányokért.

4. A vélemény-, sajtó-, gyűlekezési, egyesületi és lelkiismereti szabadság helyreállítása, a vallási szertartások magán- és nyilvános gyakorlásának szabadsága.

5. Spanyolország helyreállításának olyan politikája, amely minden spanyolnak biztosítja a politikai, gazdasági és szociális lét elemi feltételeit, hogy ezek megfeleljenek az emberi személyiség méltóságának. A francóista időszak manipulációi révén földuzzadt vagyonok felülvizsgálata.

6. A szükséges feltételek megteremtése ahhoz, hogy választást lehessen kiírni, amely során a spanyolok békes és demokratikus módszerrel alkotmányozó nemzetgyűlést hoznak létre. A Nemzeti Egység kormányának elött a Gyűlés előtt számot kell adnia tevékenységéről. A Gyűlés Alkotmányos Chartát hirdet majd, amely jogi formába önti Spanyolország szabadságát, függetlenségét és felvirágzását.

(Forrás: *Javier Rubio*: i. m. 960–964.)

A Spanyol Felszabadító Tanács létrehozásáról szóló okmány

Mexikóváros, 1943. november 25.

Azok, akik ezt a Nyilatkozatot aláírják azokat a pártokat képviselik, amelyek az Alkotmányozó Cortes²⁴ többségét alkották, szavazataikkal szentesítették az 1931. december 9-i Alkotmányt és az Ideiglenes Kormány résztvevőiként ellenjegyezték a kihirdetését. Most közösen hozták tető alá ugyanazon politikai csoportok egységmegállapodását a Köztársaság visszaállítására, amely ledönti a külföldi hatalmak fegyveres támogatásával kikényszerített falangista önkényuralmat és elrekeszti a monarchia irányába vezető ösvényeket, amelynek a helyreállítására törekszenek most, külföldi diplomáciai nyomással, a korábbi fegyveres beavatkozáshoz hasonló szégyenletes módon.

Az e célok elérésére kialakított egységmegállapodás az említett Alkotmány és a belőle eredeztetett Statutumok²⁵ elveihez való abszolút hűségen alapul. A szövetségre lépő pártok kötelezik magukat, hogy ezeket mindaddig megőrzik, amíg Spanyolország, szuverenitása teljes birtokában, úgy nem dönt, hogy meg kell őket változtatni.

Amennyiben, azzal a céllal, hogy ilyen változásokat eszközöljenek, alkotmányozó periódus nyílna meg, azok a csoportok, amelyek sajátos eszmerendszereik feladása nélkül közös felelősséget vállaltak e nyilatkozat keretében, megőrzik szabadságukat, hogy törvényes módszerekkel képviseljék sajátos törekvéseiket, de kötelezettséget vállalnak arra, hogy majdani kormánybeli képviselőik betartják és betartatják az itt kinyilvánított elveket, amennyiben ezeket közben nem vonták közösen vissza, vagy nem módosították.

Ugyanaz a testvéri egyetértés, amely e pártokat egyesítette az 1930-as Forradalmi Bizottságban, egyesíti őket most is, hogy érvényesítsék Spanyolország akaratát. Ez csak egy hiteles demokratikus rendszerben ölthet formát, az Atlanti Chartának, az Egyesült Nemzetek hitvallásának megfelelően, amelyhez őszintén és lelkesen csatlakoztunk, 1939. szeptember 3-ától kezdve. Soha, egyetlen pillanatra, semmilyen válságos helyzetben nem szűntünk meg forrón óhajtani a győzelmüket, amely egyszersmind a miénk is lesz, mivel az elsők voltunk, akik elszenvedtük a náci-fasiszták brutalitását, és az elsők, akik tenger vért ontottunk, hogy visszaverjük támadásukat.

(Forrás: *Javier Rubio*: i. m. 964–967.)

A Falange Española központi sajtószolgálatának 1943. november 27-i körlevele az irányítása alatt álló lapok főszerkesztőinek²⁶

... Semmi szín alatt, semmilyen ürüggyel, sem külső szerzők írásaiban, sem szerkesztőségi vezércikkekben vagy kommentárookban ne használjanak föl olyan külföldi szövegeket, eszméket vagy példákat, amelyek a mi Mozgalmunk jellegére és alapelveire vonatkozathatók. A Spanyol Állam kizárólag nemzeti elveken, politikai normákon és filozófiai alapokon nyugszik. Semmi esetre sem fogjuk megtérni Államunk összehasonlíthatóságát olyan más államokkal, amelyek hasonló jellegűeknek tűnhetnek; még kevésbé azt, hogy Hazánkra nézve ezek alapján következtetéseket vonjanak le, külföldi ideológiák adaptációjára célozva...

(Forrás: *Fernando Díaz-Plaja*: *Le España franquista en sus documentos*. Esplugues de Llobregat, 1976. 139–140.)

Német jegyzőkönyv Franco tábornok spanyol államfőnek és Dieckhoff német nagykövetnek²⁷ 1943. december 3-án, az El Pardo palotában²⁸ lezajlott tárgyalásáról

... Mint Dieckhoff nagykövet megjegyezte Franco tábornoknak, Németország úgy látja, hogy magatartása változáson ment át, és megkérdezte, vajon ezt a változást az angol–észak-amerikai nyomásnak lehet-e tulajdonítani. Hozzáette, hogy ő (Dieckhoff) megemlítette a Spanyolország által adott engedélyt, amelynek értelmé-

ben Spanyolország átengedi területén az Észak-Afrikába igyekvő francia menekülteket; a német tengeralattjárók legénységének internálását,²⁹ a Kék Hadosztály visszavonását a frontról.³⁰ Franco azt válaszolta, hogy politikája nem változott, s hogy tudja: csakis Németország győzelme adhat lehetőséget rendszerének a fennmaradására. Franco kijelentette, hogy egy semleges Spanyolország, amely Németországnak wolframot és egyéb termékeket juttat, Németország számára pillanatnyilag nagyobb érték, mint egy háborúba keveredett Spanyolország lenne. Mint mondta [Dieckhoff – H.I.], Franco újra kérte hatásosabb fegyverek küldését, arra hivatkozva, hogy ha Spanyolország rendelkezne ezekkel, az angolszászok kevésbé öntelten kezelnék, és hogy Spanyolország Portugáliát is rábírhathná az ellenállásra a brit nyomással szemben. Kijelentette, hogy Franco megismételte „a német győzelembé vetett reményét és Németország iránti barátságát”.

(Forrás: *Fernando Díaz-Plaja: La posguerra española en sus documentos. Plaza y Janés, Barcelona, 1970. 154.*)

17

**Sem kommunizmust, sem fasizmust
A háború utáni korszak³¹ spanyol politikája**

(Az „El Español” 1943. decemberi számának szerkesztőségi cikke)

A spanyol politika mai iránya világpolitikai összevetésben egyedinek mondható. Ez az egyediség a belpolitika érettségében és a nemzeti külpolitika függetlenségében ragadható meg... A Mozgalom³² a politika teljessége irányába haladt, összehangolva a spanyolság állandó történeti jellemvonásait a jelenkor iránti tevékeny és hatékony érzékenységgel.

A nagy egység politikája, amely a legmélyebb rétegekig áthatotta a spanyol társadalmat, és történelmi távlatú perspektívát tárt elé, egymáshoz tökéletesen illeszkedő szakaszokban bontakozott ki, egyetlen célra: Spanyolország szilárdságára és szuverenitására irányítva; lehántva a spanyol helyzetről minden internacionális kötődést és ideológiai elkötelezettséget, kizárólag a spanyol sors kulcsfontosságú és autentikus szellemi és történelmi gyökerei közé ágyazódva be. Ha Spanyolország kifelé megmutatkozó egységes arculata az éber semlegesség jegyeit viseli, belső arca az egység, a testvériség és a munka, a Haza erősítése szolgálatában kifejtett közös erőfeszítés képét tárja a szemlélő elé.

Ha ma létezik világos, igazságos és határozott álláspont, ez Spanyolországé. Külső állásfoglalása és belső magatartása éppen a béke és az alkotó munkálkodás kereteiben hangolódik össze... Miután a spanyol állam politikai vonala kielégítő megvilágítást nyert, miután kiderült, hogy nem köti semmiféle diplomáciai vagy ideológiai internacionalizmus, s miután ezt a vívmányok és kormányintézkedések sokasága bizonyította, nincs többé lehetőség arra, hogy rendszerünket és politikai gondolkodásmodunkat bármiképpen összekeverjék valamilyen ide exportált sémákkal. A jelenlegi irányvonalat röviden így foglalhatnánk össze: „Sem kommunizmust, sem fasizmust – spanyol politikát!”

Miután Spanyolország megszabadult drámai politikai problémáitól, a dezintegrációtól³³, az osztályharcotól, a tartományok viszályaitól, a pártokba tömörült csoportok marakodásától, vagyis megoldotta a polgárháború rettenetes problémáit, nincs más útja mint az egység.

Ebből természetesen következik, hogy nem tud felhasználni semminemű kópiát, nem vehet át külföldi mintákat. Ám ez az igazság egyformán érvényes az egyik és a másik modellre, minthogy a spanyol valóság rendkívül sajátos, és ez a nyitja a követendő politikának. Báttran, elszántan le kell vonni a spanyol polgárháború minden konzekvenciáját, megnyitva a spanyol nép békéjének és felvirágzásának a korszakát. Ez az értelme az egység politikájának, amely nem szándékozik nyitva hagyni semminemű lehetőséget ahhoz, hogy megismétlődjön a testvérgyilkos harcok szomorú tapasztalata, amelyek hazánkban több mint egy évszázadon át követték egymást, s amelyek – látszatra sorsszerű elkerülhetetlenséggel – véreztették ki Spanyolország szellemi és anyagi tartalékait. „Polgárháború utáni” korszakot élünk, és a spanyol életnek ehhez a korszakához hasonló jelenség nem fordul elő korunk világpolitikai történései sorában. Ha hasonlatot próbálunk keresni a történelemben, azt éppen más népek olyan polgárháborúiban találhatjuk meg, amelyek a nagy egység kikovácsolását szolgálták, a bomlásnak az összecsapásra vezető indítóokait küszöbölve ki. S mindannyiszor, amikor egy nép egy polgárháború után nekilendült, többé-kevésbé hasonló dolgokat művelt... Nem elegendő pusztán azt jelezni, hogy ez tetszik vagy nem tetszik, mivel nem önkényes elhatározás kérdése. Egy polgárháborúból születő vezetésnek sajátos, határozott tekintélypolitikát kell folytatnia a rend, az igazság és a szabadság nevében... Ha a parancsnoki posztokon lévők ezt megteszik, teljesítették küldetésüket, és népük minden elemét részesévé te-

hetik sorsa történelmi alakításának. Nagyon valószínű, hogy az ilyen típusú, polgárháború utáni politika természetét tekintve mintegy előképe, előrejelzése annak a politikának, amelyet majd a világháború utáni állapot kíván. Spanyolországot annál inkább a legnagyobb felelősség terheli, egyszersmind az a feladat, hogy élgárdaként éljen, azzal a kockázattal, hogy egyaránt juthat termékeny felfedezésekre és zavart keltő tévedésekre.

A modern társadalom politikai zavarai az embereket belül az osztályharcra, kívül pedig a nemzetek harcára ösztönözték. Ebből adódik Spanyolország eredeti, különleges mozzanata, amely abban áll, hogy érett politikával az együttélés új formáit alkotta meg... Ezért lehet a „polgárháború utáni állapot” különlegesen termékeny egy, a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó korszerű reflexió, a jog nemzetközi és társadalmi érvényesítése szempontjából. Ez tehát élenjáró szerep, és nem az utánzóé. És ez a spanyol egységpolitika értelme, amely világos kifejtést nyert mind a mieink, mind külső szemlélők számára.

Ébredj, Spanyolország!³⁴

Francisco Gómez Jordana gróf, spanyol külügyminiszter 1944. január 27-i nyilatkozata az „Arriba” főszerkesztőjének³⁵

Jordana gróf: Hálásan köszönöm azt a mérsékelt, hazafiúi felelősségről tanuskodó hangot, amellyel ezt a kényes kérdést felvette nekem.³⁶ Annál inkább, miután a sajtókkal való sokéves kapcsolatomból jól ismerem harcos szellemét és polemikus rátermettségét. Éppen ezért azt is nagyon jól tudom, hogy ha az újságíróknak azt javasolnám, hogy az ítékezés és a fogalmazás teljes szabadságával válaszoljanak erre a propagandára, azt tökéletes formában megtennék. És erős az érzésem, hogy ha a dolog egy bizonyos pontig eljut, úgy érzik majd, hogy ezt meg is kell tenniük. Ám attól eltekintve, hogy az ilyen polémia általában nem hoz semmi gyakorlati hasznot, úgy látom, hogy a jelen pillanatban propagandánk attitűdjét annak kell jellemeznie, hogy az arcátlanságokra is mérsékeltlen reagál, uralkodva magán. Annak az idegháborúnak a láttán, amely, mint ma látjuk, nem csak az ellenséges tömb ellen, hanem a semlegesek irányában is folyik, a legnagyobb komolyságot kell tanúsítani, nem hagyva el rendíthetetlen, hidegvérű és objektív álláspontunkat. Tudnunk kell felülemelkednünk ezeken az érthetetlen és szenvedélyektől fűtött kampányokon...

Kérdés: Minthogy a Miniszter úr a semleges helyzetünkből következő legmesszebbmenő mértéktartást és tárgyilagosságot javasolja nekünk, mit mondjunk el a spanyolok tájékoztatására az említett kampányok során elhangzott kritikákkal kapcsolatban?

Jordana gróf: Ellensége vagyok a nyilatkozatoknak, most mégis nagyon szívesen vállalkozom erre. Valóban, bizonyos külföldi újságokban és rádióadásokban Spanyolországot az utóbbi időben igazságtalan támadások érték, bizonyos eltorzítanak, kiforgatnak, sőt ki is találnak tényeket, olyan politikai irányváltást tulajdonítva nekünk, amely nem fedi a valóságot. Ezen a hamis bázison, Spanyolországon belül és kívül, a rágalmak légkörét teremtik meg hazánk valós helyzetéről avégett, hogy ezzel befolyásolják a Spanyolország által folytatott politikát, és elérjék azt, hogy szánja el magát a választásra az egyik vagy a másik hadviselő tömb között, tehát olyasmire, ami kizárólag az egyes országok szuverenitásának körébe tartozik, és ezért jog szerint nem is lehet külföldiek által tárgyalt téma.

Kérdés: Miután Spanyolország külpolitikájának meghatározása olyan világos, mi a jelentősége azoknak a kommentároknak, amelyekben bizonyos gyanúsításokat és kifogásokat fogalmaztak meg?

Jordana gróf: Spanyolországnak semmi szüksége arra, hogy újra definiáljon egy magatartást, amelyet már teljes világossággal, ellenőrizhetően a magáévá tett. Ez pedig a nemzetközi jog normáihoz alkalmazkodó semlegesség, amely normákat valamennyi ország egyhangú helyeslésével fogalmaztak meg a háború előtt. Az ezzel a semlegességgel járó kötelezettségeket Spanyolország őszintén és valóban jóhiszeműen teljesíti, alátámasztva egy erős állam valamennyi tartalékával, amely állam teljességgel ura a helyzetnek, és amelynek parancsnokló szervei tökéletesen ellátják a feladatukat. Azok az esetek, szabotázsakciók, amelyek egy ilyen rendezett szituációban esetleg előfordulnak, olyan bajok, amelyek minden országgal felütik a fejüket, még a hadviselőkben is, és a kár, amelyet Spanyolországnak kereskedelme és más országokkal fenntartott baráti kapcsolatai terén okoznak, indokoltá teszi, hogy végrehajtókat, bárkik legyenek, az ország ellenségei közé soroljuk.

Tehát: minthogy Spanyolország elismeri és kész betartani a semleges országként rá háruló kötelezettségeket, ugyanúgy el van szánva arra, hogy tiszteletben tartassa a jogokat, amelyek megilletik, a legnagyobb keménységgel üldözve a külföldiek olyan kísérleteit, amelyek megzavarják belső rendjét és politikai vonalának érvényesítését. Ugyanúgy határozott szándéka elérni, hogy egész fényében mutassa föl tiszta és igazságos magatartását, elállva az útját a tendenciózus propagandának, amely nyilvános szöszékkét száműzött, vagy ellenséges spanyolok rendelkezésére bocsátja.³⁷

(Forrás: Posguerra... 157-159.)

Az Egyesült Államok 1944. január 28-i jegyzéke a spanyol kormányhoz a spanyol hajókra kimondott angolszász olajembargóval kapcsolatban

A spanyol kormány elutasító magatartást tanúsított a Külügyminisztérium fontos, egyszersmind ésszerű követeléseivel szemben, egyébként azokkal a lépésekkel összhangban, amelyeket az utóbbi időben a spanyol kormány folyamatosan tett.

Bizonyos olasz kereskedelmi és hadihajókat továbbra is internálásnak vetnek alá spanyol kikötőkben.³⁸

Spanyolország olyan, a háború folytatása szempontjából létfontosságú anyagokat szállít Németországnak, mint a wolfram.

Spanyolországban igen tevékenyek a német titkosügynökök, mind a kontinentális spanyol területen, mind a spanyol Afrikában, mind pedig Tangerben.

A Kék Hadosztály egy része még mindig részt vesz a szövetségeseink egyike ellen folytatott háborúban, és olyan értesüléseket kaptunk, hogy olyan pénzügyi elszámolást kívánnak eszközölni a spanyol és a német kormány között, amelynek során jelentős összegű hiteleket bocsátának Németország rendelkezésére pezétában,³⁹ amit Németország bizonyára a spanyol területről folytatott kém- és szabotázs tevékenységben remél felhasználni, valamint arra, hogy az Ibériai-félszigeten mérjen ránk csapást.

Ezt a döntést a brit kormánnyal folytatott konzultáció után hoztuk.

(Forrás: Times, 1944. január 29.)

Cordell Hull amerikai külügyminiszter 1944. április 9-i figyelmeztető nyilatkozata a semleges országok kormányaihoz

Nyilvánvaló, hogy erőnk, szövetségeseink erejével párosulva csakis a háború egyfajta kimenetelét teszi lehetségessé. Ez az erőnk egyben garanciája annak, hogy a semleges nemzetektől nem kérünk olyasmit, ami rombolásoknak tenné ki őket, ha azt kérjük, hogy ne hosszabbítsák meg a háborút, a vele járó szenvedéseket és halált, ellenségeinket támogatva. A továbbiakban már nem vehetjük tudomásul, hogy ezek a nemzetek a szövetséges világból származó erőforrások birtokába jussanak,⁴⁰ miközben hozzájárulnak katonáink halálához, akik éppúgy hoznak áldozatot az ő, mint a magunk megmentésére. Megmondtuk ezeknek az országoknak: már nincs szükségük rá, hogy az ellenségnek nyújtott segítséggel vásároljanak biztosítékokat az agresszióval szemben, legyen ez akár annak az engedélyezése, hogy német ügynökök tevékenykedjenek a semleges határok között, vagy hogy a finomacélgyártáshoz elengedhetetlenül szükséges ötvözőanyagokat szállítsanak Németországnak, amelyek segítségével az katonáinkat gyilkolja, vagy hogy engedélyezik szakembereiknek és gyáraiknak olyan termékek odaszállítását, amelyek már amúgysem hagyják el a német üzemek füstölögő romjait. Csak azt kérjük tőlük, hogy hagyják abba ellenségeink támogatását.

(Forrás: Times, 1944. április 10.)

Franco tábornok 1944. május 11-i alicantei beszéde

Alicante tartomány hatóságai, Alicante képviselői, a Régi Gárda⁴¹ itt jelen lévő bajtársai, az ipar, a termőföld és a tenger termelői!

Mi sem lehetne kedvesebb számomra, mint ez a lehetőség, hogy fogadjam ragaszkodásuk megnyilvánulásait és törekvéseik kifejezését, az önökét, akiket egyesít önfeláldozó munkálkodásuk és ennek a fiatal osztagnak⁴² a fáradozása, amely kidomborítja doktrínánkba és történelmi elhivatottságunkba vetett hitet.

Ha rendszerünk, amely igazságot követel Spanyolország embereinek és osztályainak, nem képes is eszményt állítani a könnyűvérűek és a henyélők elé, mivel nem tudja jó útra téríteni a méhkaptár heréinek a terméketlen életét, akik csak azt lesik, mikor jön el az alkalom számukra, ám meg tudja ezt tenni a Nemzet dolgos rétegei számára, nagyobb lehetőséget kínálva nekik óhajaik megvalósítására, a szellem, az igazságosság és a haladás jegyében.

Alicantét és a Falangét elszakíthatatlan kötelékek egyesítik, amelyek nemcsak azoknak a községeknek kölcsönöznek ragyogó dicsőséget, amelyek nagy embereink bölcsői voltak. Hősei halálával is kivívta azt. Alicanteban zárultak le örökre azok a tiszta csillogó szemek,⁴³ amelyek egy sötétségbe borult Spanyolországban képesek voltak meglátni és megjósolni Hazánk ragyogó jövőjét. Alicanteban következett be Alapítónk mártíromsága, földje őrzi dicső vértanúnk nemes vérért. Az ő tanításai, amelyek az évek múlásával régi tradícióink és zseniális embereink kifogyhatatlan termékenysége révén tökéletesedtek,⁴⁴ ma felkínálják magukat a világnak, nem utópikus eszme, hanem tapintható valóság formájában. Nagy művünk hajnalán már megkezdődött rózsáskertünkben a virágzás! Ez azonban még gyenge példamutatás ahhoz, amire Hazánk a béke és a munka korszakának eredményeképpen juthat. Törekvéseink magasabbra szárnyalnak, és nem pihenünk meg, amíg Isten áldásával a vidék legtávolabbi zugaiba, a partvidék legelhagyottabb beszőgelléseibe is el nem jut a kenyér és az igazság. Ezt előre jelzik azok az alkotó munkálatok, amelyekről szavaitokkal hírt adtatok nekem.

Ez a spanyol valóság, amely attól, hogy kívülről nem akarják elismerni, még nem szűnik meg létezni és utat törni magának. Sajnáljuk, hogy a mértéktelen szenvedélyek mások látását megzavarják. Ez azonban az ő bajuk, minthogy létezési és szerveződési formáknak kizárólagos spanyol ügynek kell maradnia, amelybe nem engedünk külső beavatkozást.

A városok, a falvak és a Nemzet valamennyi dolgozó rétegének szakadatlan előrehaladása igazunk legvilágosabb bizonyítéka.

Egy háborúban álló világ kellős közepén Spanyolország állhatatosan munkálkodik a maga feltámadásán, emberei igazságáért. Egoizmus ez? Közömbösség? Álláspontunk nem jellemezhető így. A háborút csak az élet vagy halál kérdése által felvetett magasabb célok igazolhatják, mint a mi Keresztes hadjáratunk esetében. Semmiféle időleges mai javak nem kárpótolhatnak azért, amit a háború megsemmisít.

Ez a spanyol realitás a jelenlegi küzdelemben. Spanyolország, amely területén elszenvetve az orosz csekának és kommisszárijainak a jelenlétét, megértette, mit jelent a kommunista fenyegetés és egy napon lehetővé tette önkénteseinek azt a dicső vállalkozást, hogy feltartóztassák azt. Később, amikor e szenvedélyes törekvés akaratunk ellenére háborúba sodorhatta volna népünket más civilizált nemzetek oldalán, melyekhez Spanyolországot baráti szálak fűzik, fel kellett áldoznunk ezt az eszmét a Haza legfőbb érdekeinek oltárán, megőrizve az energiának és a hősiességnek azokat a forrásait, amelyekre minden korábbinál nagyobb szükség van a mi égboltunk alatt, miközben Európát elöntötte a pusztulás és a rombolás villáma.

Számunkra a bolsevikok elleni harc és a civilizált nemzetek között Nyugaton folyó háború két különböző dolog. A kommunizmus ugyanis nem olyan életforma, amely megmarad saját határai között, hanem forradalmi tevékenység, amely más népek békéje és rendje ellen irányul és tevékenykedik. Bárcsak igazak volnának a bolsevik medve megszelídítéséről szóló mai elméletek! Bennünket szomorú tapasztalatunk arra kötelez, hogy éber figyelemmel éljünk. Azok, akik közületek a Kék Hadosztály soraiban orosz területen harcoltak, tapasztalhatták azokat a nyomorúságos állapotokat, amelyekre egy nép a kommunizmus huszonöt éve alatt jutott. Ők tudják a legjobban megérteni és leleplezni ennek a nagy hazugságát és valódi céljaink nagyságát. És a régi és új bajtársakkal együtt szilárdítani erődfülményünk soha nem lanyhuló őrzését.... Spanyolországot fénnel fogja elárasztani Falangénk napsugara!

Ébredj, Spanyolország! (Ütemes, lelkes „Franco, Franco, Franco!” kiáltások.)

(Forrás: Arriba, 1944. május 12.)

Winston Churchill 1944. május 24-i beszéde a brit alsóházban

... Olaszország után természetesen Spanyolországra térünk át. A világ egyik legnagyobb hírv birodalmára, amely ma egy számottevő területen él, népes közösségre szűkül, s amelynek kultúrája Európa nemzetei sorában kiemelkedő. Vannak, akik azt hiszik, hogy Spanyolország irányában folytatott külpolitikánkat leginkább a Franco tábornokot ábrázoló komikus, sőt goromba karikatúrák fejezhetik ki. Én azonban azt gondolom, hogy ennél többről van szó.

Amikor jelenlegi nagykövetünknek⁴⁵ egy hónap híján csaknem pontosan négy évvel ezelőtt el kellett volna utaznia Madridba, először úgy döntöttünk, hogy a repülőgépe maradjon készütségben a repülőtéren. Majdnem biztosnak látszott ugyanis, hogy Spanyolország, amelynek uralkodó pártja Németország befolyása alatt állt, miután Németország oly hevesen támogatta az akkor nemrégiben befejeződött polgárháborúban, Olaszország példáját követve csatlakozni fog a győzelmes németekhez a Nagy-Britannia elleni háborúban.⁴⁶ S valóban, abban az időben a németek azt ajánlották a spanyol kormánynak, hogy szervezze meg a német csapatok győzelmi felvonulását a legfőbb spanyol városokban. És semmi kétség: azt ajánlották föl nekik, hogy or-

száruk látszólagos megszállása fejében a németek elvállalják Gibraltár elfoglalását, amelyet azután visszajuttatnának a germanizált Spanyolországban. Ez utóbbi javaslatot persze könnyebb volt megtenni, mint végrehajtani. (Helyeslő közbeküldés.) Ám semmi kétségem az iránt, hogy ha Spanyolország akkor enged a németek nyomásának, hízelgésének, feladatunk sokkal nehezebb lett volna. A Gibraltári-szorost lezárták volna, megszakad az áthaladás Máltához és Keletre. Az egész spanyol tengerpart német tengeraltjtárók fészkévé lett volna. Természetesen akkor azt óhajtottam, hogy bárcsak ezekből a lehetőségek közül semmi se valósulna meg. És semmi sem valósult meg. (Helyeslés.)

Nagykövetünk rászolgált a dicsőre azért a befolyásáért, amelyre kezdettől szert tett, és amelyet később gyorsan növelt. (Helyeslés.) Munkáját egy tehetséges ember, Yencken úr⁴⁷ támogatta, akinek légiszerencsétlenség miatt bekövetkezett halálát, ebben biztos vagyok, a képviselőház fájjalja. Am a legfőbb dicsőre kétség-telenül azt a spanyol döntést illeti, hogy távol maradnak a háborútól. Eleget szenvedtek már a háborútól (a sajátjuktól), és kívül akartak maradni rajta. (Egy képviselő: Ez vitatható!) En így gondolom ezt, és ezért hiszem, hogy az az alapvető elvem, amely szerint a lehető leghamarabb végeznünk kell az ellenséggel, minden ingadozás nélkül tovább követendő.

Nekik azonban, a spanyoloknak, már elegendő volt. S én úgy vélem, érzéseiknek köszönhető, hogy a spanyol nép a múltba tekintve – minthogy ez olyan nép, amely kedveli a múltba nézést – visszaemlékszik rá: Nagy-Britannia segítette Spanyolországot, hogy 130 évvel ezelőtt megszabaduljon Napóleontól. Bárhogya is, a kritikus pillanat elmúlt; az angliai csatát megnyertük; a szigetország potenciálja, amelyről azt remélték, hogy szétrombolhatják, vagy néhány hónap alatt megadásra kényszeríthetik, még ugyanazon a télen nem csak beföldön bizonyult sérthetetlennek és erősödőnek. Wawell irányításával óriási léptekkel nyomul előre az észak-afrikai partokon, kétszázötvenezer olasz hadifoglyot ejtve.

Spanyolországgal fenntartott kapcsolatainkban újabb válság bontakozott ki úgynevezett „Fáklya” hadműveletünk előtt, mielőtt megkezdtük az Egyesült Államok és Nagy-Britannia erőinek az észak-afrikai partraszállását. Ennek a szituációnak az előestéjén igen nagy volt a spanyolok lehetősége arra, hogy megtámadjanak bennünket. Hosszú idő alatt kibővítettük ugyanis Gibraltár repülőterét a tenger fölött, és egy hónappal az 1942. november 7-i akció nulla órája előtt alkalmanként 600 repülőgépet is tartottunk ezen a repülőtéren a spanyolok teljes látó- és lőtávólában. A spanyolok igen nehezen hitték el, hogy ezek a repülőgépek Málta meg erősítését szolgálják. Mondhatom, szorongató érzés volt átvészelné ezeket a napokat.

A spanyolok mindezek ellenére barátságosra bírhatók és nyugodtak voltak. Nem tettek föl kérdéseket, és nem okoztak kellemetlenségeket. Ha néhanapján elnéző magatartást tanúsítottak is nehéz helyzetbe került német tengeraltjtárókkal szemben, szerintem, amennyire a mi érdekeinket illeti, ezeket a rendellenességeket ellensúlyozták azzal, hogy teljességgel figyelmen kívül hagyták a gibraltári helyzetet, ahol a repülőgépek kívül nagyszámú hajónk is horgonyzott, az öböl semleges vizein kívül, ismét csak a spanyol parti útegek lőtávólában. Ha elrendelték volna, hogy távolítsuk el ezeket a hajókat, a legnagyobb nehézségekkel kerültünk volna szembe... Meg kell mondanom, és kitartok amellett, hogy Spanyolország akkor nagy szolgálatot tett nemcsak az Egyesült Királyságnak, a Brit Birodalomnak és a Nemzetközösségnek, hanem az Egyesült Nemzetek egész ügyének is. Ezért nem rokonszenvezem azokkal, akik értelmes, sőt elegáns dolognak tartják, hogy minden adandó alkalommal támadják és sértegetik a spanyol kormányt.

Enyém volt a felelősség, hogy vezessem a kormányt, amikor átlábtunk ezeken a halálos veszélyeken. Ezért úgy gondolom, van bizonyos lehetőségem arra, hogy helyesen értékeljem az eseményeket azokban a kritikus pillanatokban, amikor lezajlottak. (Helyeslés.)

Elégedett vagyok azzal is, hogy most, hosszas tárgyalás után az eddigi legjobb megállapodásra jutottunk Spanyolországgal. Ezek kielégítő módon érintik az olasz hajók ügyét, amelyek spanyol kikötőkben kerestek menedéket; elértük, hogy bevonják a német zászlót Tangerben, és leszedik a német címert a konzulátusról, amit rövid néhány napon belül a tangeri német képviselők távozása fog követni, még ha feltételezhetően folytatják is majd tevékenységüket Dublinban. (Derütség, helyeslés.) Végül egyezsére jutottunk a spanyol wolframról, amelyet úgy értünk el, hogy ne sértsük a spanyolok méltóságát; az előttünk álló kritikus hónapokban a Németországba irányuló wolframexportot havi néhány teherautó-rakományra csökkentik.

Az egész alkut megkönnyítették a szövetségesek sorozatos észak-afrikai és olaszországi győzelmei és az a nagy fenyegetés, amelynek a németek most kitéve érzik magukat, főleg az a hírsztelés, amely a csatornán keresztül fenyegető invázióról kering. (Derütség.) Mindez a maga módján lehetetlenné tette Hitlernek, hogy megtorlásra gondoljon Spanyolország ellen...

... Remélem, hogy ennek az országnak a háború után nagy befolyása lesz a földközi-tengeri béke fenntartásában. Spanyolország belpolitikai problémája maguknak a spanyoloknak az ügye. (Közbeküldés.) Nem a mi dolgunk beleavatkozni ebbe.

Emanuel Shinwell (munkáspárti): Barátom, a Ház tiszteletre méltó tagja⁴⁸ az olasz kormány helyreállításiáról beszélve megállapította, hogy ennek nem szabad fasisztának lennie. Ez az ő saját megnyilatkozása volt. Akkor Spanyolországban miért szabad?

Churchill: Ennek az az oka, hogy Olaszország megtámadott bennünket. Háborúban álltunk Itáliával és legyőztük. Biztos vagyok benne: barátom, a Ház tiszteletre méltó tagja egyetért velem abban, hogy világos választóvonal húzható azok között a nemzetek között, amelyekkel hadban állunk, illetve amelyek békén hagynak bennünket.

Dr. Hader Guest (munkáspárti): Nem úgy áll a dolog, hogy bármely fasiszta kormány az agresszió lehetséges forrása?

Churchill: Úgy képezem, hogy a világ átalakítását célzó programunk nem feltételez katonai akciót minden kormány ellen, amelynek a belső kormányformája nincs összhangban eszményeinkkel. Mindazok a megjegyzések, amelyeket erről az ügyről tettem, csakis az ellenséges hatalmakra és csatlósaikra vonatkoznak, akiket fegyvereink erejével szét fogunk zúzni. Ezek bocsátkoztak ellenünk nyílt akcióba, és ők azok, akiknek nem engedhetjük meg, hogy újra azoknak a fasizmushoz és a nácizmushoz kapcsolódó doktrínáknak a hirdetői legyenek, amelyek nyilvánvaló előidézői a kemény harcnak, amelybe belebonyolódunk.

Bárki világosan láthatja a különbséget az egyik és a másik eset között. Óriási a különbség a között az ember között, aki egy ökölcsapással leterít bennünket, és aki békén hagy. (Kialtások, nevetés.) Az első esetben logikus az aktív érdeklődésünk az iránt, hogy hajlama megváltozzék; ámde a mindennapi életben sok emberrel találkozunk, akiknek az esetében nem érezzük, hogy magánügyeik és perpatvaraik fölött állandó ellenőrzést kellene gyakorolnunk.

Elismerem, hogy ugyanazokkal a szavakkal fordulok a spanyolokhoz most, amikor erősek vagyunk, mint annak idején gyengeségünk óráiban. A jövőben jobb kapcsolatot és virágzó kereskedelmet remélek Spanyolország és a mi országunk között, amely, remélem, már a háborúban növekedést, a békében pedig további expanziót mutat majd. Bilbao és Észak-Spanyolország vasércéhez nagy érdekeink fűződnek, a háborúban éppúgy, mint békében. Nagykövetségünk most visszatér Spanyolországba, hogy tovább folytassa fontos munkáját, és nem kételkedem abban, hogy a Képviselőház nagy többségének és minden jóérzésű, előítéletektől mentes embernek a jókívánságával a tarsolyában utazhat.

(Forrás: Times, 1944. május 25.)

Francisco Franco spanyol államfő levele Spanyolország londoni nagykövetéhez, Alba hercegéhez Churchillhez való továbbítás céljára

1944. október 18.

A jelen levél célja, hogy világos, egyenes és őszinte formában tájékoztassam Önt a magam és a spanyol nemzet álláspontjáról Nagy-Britanniához fűződő kapcsolatunk tekintetében. Így hát Ön a leghatározottabb, egyenes úton tudomására hozhatja jó barátunknak, a brit Miniszterelnöknek.

Az Európában kialakult súlyos helyzet, valamint az a szerep, amelyet Spanyolország és Anglia Nyugat-Európa jövőjében játszani fog, ajánlatossá teszi kapcsolataink rendezését, megszabadítva ezeket a viták és a kisebb súrlódások egy sorától, amelyek az utóbbi több mint két év során viszonyunkat megterhelték. Azok a nemes szavak, amelyeket a Miniszterelnök nemrégiben nemzetünknek szentelt,⁴⁹ s amelyek az itteni közvéleményre oly előnyös hatást gyakoroltak, felidézve ifjúsága gesztusát, amikor is önfeláldozóan szolgált a spanyolok soraiban,⁵⁰ biztositékai annak, hogy aggodalmaink kedvező visszhangot keltenek lelkében.

Azt hiszem, természetesen, hogy Nagy-Britannia és Spanyolország álláspontja között mindeddig nagy különbségek voltak, lévén Spanyolország semleges, és így mentesebb a kööttségektől és a szenvedélyektől. Ám ahogy a háború előrehaladt, világosabbá vált érdekeink, valamint a jövővel kapcsolatos aggodalmaink azonos-sága, amint azt a Miniszterelnök beszédei, nyilatkozatai és utazásai tükrözik.

Mivel nem hihetünk a kommunista Oroszország jóindulatában, s mert ismerjük a Bolsevizmus csalárd hatalmát, számot kell vetnünk azzal a ténnyel, hogy szomszédainak meggyengítése vagy szétzúzása igen nagy mértékben fogja növelni Oroszország ambícióit és hatalmát. Ez, inkább mint bármikor, szükségessé teszi a nyugati országok ésszerű és értelmes magatartását. A felszabadult Olaszországban zajló események, a Franciaországban kialakult súlyos helyzet, amelyben a kormány rendeleteit figyelmen kívül hagyják, és a *maqui-k* csoportjai balga módon azt a szándékukat nyilvánítják ki, hogy szovjetköztársaságot teremtsenek, amihez a Szovjetunió segítségét kéri, mindez önmagáért beszél a jelenlegi nehéz időkben.

Másrészt a történelem mutatja az olyan koncepciók sorsát, mint az örök béke vagy az önzetlen barátság. Ezért a szép szavaknak számunkra csupán annyi értéke van, hogy jóakaratot tükröznek egy olyan eszmény elérésére, amely sohasem valósult meg és soha nem is fog megvalósulni.

Ha Németországot lerombolják, Oroszország viszont megszilárdítja túlsúlyos helyzetét Európában és Ázsiában, ha az Egyesült Államok megerősíti hadállásait az atlanti- és a csendes-óceáni térségben, s ily módon a világmindenség leghatalmasabb nemzetévé válik, az európai érdekek a megrendült Európában a legkomolyabb és legveszélyesebb válságba sodródhatnak. Jól megértem, hogy bizonyos közvetlen, katonai természetű érdekek nem engedik meg felelős tisztségekben lévő angoloknak, hogy bármiképpen kommentálják a világméretű küzdelemnek ezt a mozzanatát. Ám ettől még a realitás létezik, és a fenyegetés fennmarad. Európa a borzalmas erőpróba után a földön hever. A nagy lélekszámú nemzetek közül csupán Anglia, Spanyolország és Németország bizonyult erősek és férfiasnak.

Mihelyt azonban Németországot szétzúzzák, Anglia számára csupán egyetlen ország marad, amelyre tekintetét fordíthatja – s ez Spanyolország. A franciák és az olaszok veresége, ezeknek az országoknak a belső bomlása feltehetően sok évig nem szolgált semmiféle szilárd alapot, amelyre építeni lehet. Ha mégis megkísérelnék, ez olyan tragikus meglepetésekre vezetne, amilyeneknek Anglia és Németország volt kitéve a jelenlegi háborúban. Világos, hogy ebből mit óhajtunk levezetni: kívánatos a kölcsönös baráti viszony Anglia és Spanyolország között. Nem habozom kimondani ezt. S ez a szükséglet annál parancsolóbbá válik, minél nagyobb rombolás sújtja majd a német nemzetet.

Megállapítván ennek a barátságának a szükségességét, vizsgáljuk meg jelenlegi kapcsolatunkat Angliával. Ez nem ad okot túl nagy derűlátásra, és el kell ismernünk, hogy nem mutat túlságosan vonzó képet, minthogy Churchill úr nagylelkű megnyilatkozása és kormánya jóakarata ellenére az ellenségeskedés és az elhidegülés ködfüggőnye nem tűnt el; ez viszont különböző csoportok természetes védekező reakcióját váltja ki Spanyolországban.

Sem a sajtó – a kormányét is beleértve –, sem a brit rádió nem hagyott fel időnkénti támadásaival Spanyolország, rendszere és vezetője ellen, olykor kihegyezett, bántó szavakkal, olykor pedig csalárd eszmékkel és mondatokkal. Ez az ellenséges légkör még nyomasztóbb, ha hivatalos megnyilvánulásokban jelenik meg, vagy ha megkísérlik ideológiai különbségekkel igazolni. S mindez Anglia, olyan ország részéről, amelynek régi szokása, hogy a világ minden országával kereskedjék, bármilyen legyen is annak kormányrendszere!

Ez az oka annak, hogy belső ügyeinkbe való beavatkozása minden jó spanyolt felháborít, ami szerencsétlen következményekkel jár az országban. Angliának nem szabad elfelejtenie, hogy jelenlegi kapcsolataink a múlt közvetlen következményei,⁵¹ mint ahogy jövő kapcsolatainkra messzemenő befolyása lesz a jelennek. Úgy gondolom, ebben a levélben nem szabad elhallgatnunk, hogy a brit titkosszolgálat és propaganda a legutóbbi öt évben siralmas hatást gyakorolt viszonyunkra, minthogy ezek az ügynökök összeütközésbe kerültek nemzetünk legéleterősebb szervezeteivel, amilyen a hadsereg, a rendőrség és a Falange a maga 3 000 000 tagjával. Bizton állíthatjuk, hogy ahol az utóbb öt évben valamilyen földalatti tevékenységbe vagy a legkisebb elégedetlenségbe ütköztünk, ez valamiképpen mindig kapcsolatos volt brit ügynökökkel.⁵²

Annak a tevékenységnek a során, amelyet az állam kénytelen volt kifejteni a külföldi ügynökök e földalatti aktivitása ellen, és annál a fontos szerepnél fogva, amelyet a fentebb említett spanyol szervezetek játszottak ennek felderítésében és üldözésében, ezekben a testületekben felgyülemlt az ellenszenv...

Őn meg fogja érteni, hogy országunkban megfigyelés alatt áll minden kívülről jövő, Spanyolországot érintő tevékenység, legyen akár politikai, akár diplomáciai természetű. Szerencsére mindig tudtunk ezekről a cselekményekről, bármilyen bizalmasan és titkosan jelentek meg. Ám a spanyol állam, tekintetét a jövőre és ennek történelmi szükségleteire emelve, mindig elkerülte azt a botrányt, amivel ezeknek a dolgoknak a nyilvánosságra kerülése járt volna.

Egy másik tény, amely magára vonja a figyelmet, hogy azok a spanyol körök, amelyektől a brit ügynökök értesüléseiket szerzik, még ha eltekintünk is némely „vörös” vagy áruló politikusoktól, a nemzet legkevésbé megbízható és leghaszontalanabb elemei. Tartok tőle ezért, hogy azok a benyomások és értesülések, amelyekre Anglia rólunk szert tesz, tévesek, vagy igen kevesek véleményét képviselik. Éppen ezért tartom annyira elengedhetetlennek jövőndő szükségleteink szemszögéből, hogy ebben a történelmi szakaszban tisztázzuk kapcsolatainkat, és mentesítsük ezeket az egyoldalú és ellenséges mozzanatoktól, amelyek összeegyeztethetetlenek a jövőbeni őszinte barátsággal.

A háború fenekestől felforgatta a stratégiai koncepciókat, a nemzetek erőviszonyait. Minden rohamléptekben változott, s ha a nemzetek nem akarnak kellemetlen meglepetéseket, meg kell szabadulniuk régi előítéleteiktől és erősíteniük kell a kontinentális szolidaritást. És bár elképesztő volna ma azt kérni Spanyolországtól, hogy saját meggyőződése ellenére cselekedjék, előnyben részesítve más országok szerencsétlen álláspontját, mivel ez hűtlenség volna lovagias és becsületes elveivel szemben, amelyek történelme során vezérelték és megnemesítették – s amely elvek tömören fejeződnek ki a *noblesse oblige* jellegzetes spanyol mondatában

[sic!] –, ettől nem válik kevésbé ajánlatossá, hogy kapcsolataink bensőségesebb tételén munkálkodjunk, és felkészüljünk esetleges jövőbeni közös fellépésünkre.

Hangsúlyozni kell, hogy Spanyolország stratégiaileg fontos helyen elterülő, egészséges, bátor és lovagias ország, amely tanúbizonyságot tett erkölcsi tartalékairól, merészségéről és életerejéről. Van élni akarása és nincsenek nemtelen ambíciói. Szereti békéjét, és tudja, hogyan védheti meg azt. Hiszi, hogy érdekei és Anglia érdekei egyaránt kölcsönös megértésükhöz fűződnek. Ismeri a brit barátság értékét és a sajátját is. Hiszi, hogy ez a megértés és jövőbeni barátság lehetséges. Ám azt is tudja, hogy a barátság nem lehet sem gyümölcsöző, sem tartós, ha pusztán és hidegen kinyilvánítják, anélkül, hogy gyökeresen átalakítanánk alapjait...

S végül, azt gondolom, Önnek világossá kell tennie, tekintettel a külföld rossz spanyoljaira, akik tétjeiket továbbra is a belső változások lehetőségére teszik, s akik szenvedélyes igyekezetükben könnyebb megértést ígérnek Angliával (ami oly fantasztikus feltevés, hogy nem érdemi meg a megvitatást sem), szóval kategorikusan ki kell jelentenünk, hogy ha bármilyen effajta változásra kerülne sor, ez csakis Oroszország érdekeit szolgálja.

Minden öntudatos spanyol egyetért a külügyek ilyen felfogásával, a történelem pedig azt mutatja, hogy nem nehéz meghódítani Spanyolország barátságát és szívét.

Világosan és határozottan kifejtve véleményem Ön előtt, bízom benne, hogy az Ön hazafisága és okos tevékenysége megnyerheti ennek azt a férfit, akinek a vállain nyugszik mindenekelőtt a felelősség Európa jövőjéért.

Franco

(Forrás: *Sir Samuel Hoare: Ambassador on Special Mission. London, Collins, 1946. 300-304.*)

24

Winston Churchill brit miniszterelnök válasza Franco spanyol államfő levelére

Excellenciás uram!

1. Az Ön nagykövete megküldte nekem Alba hercegéhez intézett levelét, amelyben azt az óhaját fejezte ki, hogy tisztázza a spanyol és a brit nép közötti viszonyt, s hogy a jövőre nézve szorosabb és bensőségesebb kapcsolatot biztosítson.

Nagy érdeklődéssel tanulmányoztam az ügyet, hasonlóan háborús kabinetbeli kollégáimhoz. Magunk is azt kívánjuk, hogy Spanyolország és Nagy-Britannia népeinek kapcsolatai őszinték és bensőségesekek legyenek. Ám némi meglepetéssel állapítottam meg, hogy Excellenciád a Nagy-Britannia és Spanyolország között ma fennálló nehézségekért Őfelsége kormányát, a brit politikai közvéleményt, továbbá a brit propagandát és a Spanyolországban működő brit ügynökök tevékenységét okolja. Biztosíthatom, hogy a brit ügynökök spanyolországi tevékenységére utaló állításai teljességgel alaptalanok. Megengedem magamnak a feltételezést, miszerint az Ön kormánya rossz helyen keresgél annak megállapítása végett, hogy kik azok, akiknek a nyilvánvaló érdeke a spanyol és a brit nép kapcsolatainak a megzavarása.

Ezért elfogadom Excellenciád javaslatát, amely szerint megérett az idő a helyzet tisztázására. A kollégáimmal való hosszas tanácskozás után a háborús kabinet nevében módomban áll abszolút őszinteséggel kifejtetni Excellenciádnak azokat a komoly nehézségeket, amelyek szerintünk egyelőre hátráltatják az országaink közötti kapcsolat kielégítő fejlődését.

2. Mindenekelőtt emlékeztetnem kell Excellenciádat arra a politikára, amelyet kormánya a jelen háború menetében mind ez ideig folytatott, úgy, ahogy ezt Őfelsége kormánya és az általa képviselt közvélemény látja. Nem felejtettem el, hogy Spanyolország a háború két kritikus pillanatában, Franciaország 1940-es összeomlásakor és az 1942-es észak-afrikai angol-amerikai invázió időszakában nem lépett föl ellenünk. Ám azt is az emlékezetembe idézném, hogy a háború folyamán Spanyolországban mindvégig lehetővé tették a német befolyás érvényesülését, ami hátráltatta Nagy-Britannia és szövetségesei háborús erőfeszítéseit. Az is tény, hogy elküldtek egy hadosztályt német ellenségeink támogatására orosz szövetségésünkkel szemben. Ebben az időszokban a spanyol kormány kinyilvánítottan nem semleges, hanem nem hadviselő politikát folytatott.

3. Őfelsége kormánya arra is rákényszerült, hogy számos esetben nyújtson át tiltakozást olyan cselekmények ellen, amelyek kevésbé álltak összhangban a spanyol semlegességi politikával. Felesleges részletekbe bocsátkoznom arról, melyek voltak ezek a cselekmények, amelyek Őfelsége madridi nagykövetségének ismételt tiltakozását váltották ki. Attól tartok azonban, hogy közülük meg kell említenem Tanger nemzetközi státusának önkényes felszámolását két olyan szerződés megszegésével, amelyeket Spanyolország aláírt. Nemkülönbön jó-

néhány beszédet, amelyben Excellenciád megvetéssel említette országomat és az Egyesült Nemzetek más országait, s amelyekben vereségükről mint kívánatos és elkerülhetetlen dologról beszélt.

4. Most, hogy a háború a végéhez közeledik, és tervek készülnek Európa és a világ jövőjéről, Őfelsége kormánya nem tekinthet el attól, hogy emlékeztesse a spanyol kormányt a múltra. Nem felejtheti el a Falangista Párt állandó ellenséges tevékenységét, amely pártot hivatalosan is a jelenlegi spanyolországi politikai szerkezet alapjának ismernek el, sem arról a tényről, hogy a Falange szoros kapcsolatot tart fenn a németországi diktatórikus náci párttal és az olasz fasisztákkal.

Engem azonban kevésbé a múlt, mint inkább a jelen és a jövő érdekel, és meg kívánom vizsgálni a szívélyes angol-spanyol kapcsolatok helyreállításának útjában álló akadályokat, illetve eltávolításuk módzatait. Őszintén örültem, hogy változásokat fedezhettek föl Spanyolország országgal szembeni politikájában, amely változások Jordana gróf hivatalba lépésével kezdődtek. Erre nyilvánosan is utaltam a képviselőházban május 24-én mondott beszédemben.

Sajnálatosan, amint ezt Ön is említi Alba hercegéhez írott levelében, ez nem volt elég ahhoz, hogy az országaink között emelt összes akadály elháruljon. Mindaddig, amíg ezek fennállnak, a barátság és az együttműködésen alapuló bensőséges viszony létesítése Spanyolországgal, amelyet Őfelsége kormánya óhajt, nehézségekbe fog ütközni, és szó sem lehet róla, hogy Őfelsége kormánya támogassa Spanyolország törekvését a jövőbeni békerendezésben való részvételre. Azt sem tartom valószínűnek, hogy Spanyolországot felhívják a jövő világszervezetéhez való csatlakozásra.

5. Az Ön Alba hercegéhez intézett levele bizonyos utalásokat tesz Oroszországra, amelyeket – Oroszországhoz fűződő barátságunk és szövetségünk okán – nem hagyhatok megjegyzés nélkül. Engedném, hogy Excellenciád komoly tévedésbe essék, ha nem igyekeznék eltéríteni Önt attól az eszmétől, hogy Őfelsége kormánya hajlandó volna mérlegelni bármiféle blokk létesítését, amely az orosz szövetségünkkel szembeni ellenséges viszonyon vagy az ellene irányuló védekezés feltételezett szükségletén alapul. Őfelsége kormánya szigorúan tartja magát az 1942-es angol-szovjet egyezményhez, és igen lényegesnek tartja az angol-orosz együttműködést a jövő világszervezete kialakításának művéen, nemcsak saját maga, hanem a jövő békéje és Európa mint egész felvirágzása érdekében.

6. Végül kérem Excellenciád megértését. Nem engedtem volna meg magamnak, hogy így nyilvánuljak meg; ám erre indított az Excellenciád által kinyilvánított őszinte kívánság, hogy rendezzük az angol-spanyol viszonyt, nemkülönben az a saját meggyőződése, hogy az országaink közötti, kívánatos barátság és együttműködési kapcsolat csupán azoknak az elveknek a keretében valósítható meg és tartható fenn, amelyeket Excellenciád figyelmébe ajánlottam.

Winston Churchill

(Forrás: Hoare: i.m. 304–306.)

Jegyzetek

- 1 *Francisco Javier Conde*: Contribución a la teoría del caudillaje. Vicesecretaría de Educación Popular, Madrid, 1942.
- 2 Ld. a spanyol Külügyminisztérium levéltárában. (Ministerio de Asuntos Exteriores – MAE, R 4012. Exp. 8. 105/1943.) Észrevette ezt a Pester Lloyd 1943. júl. 20-i száma is.
- 3 Marokkó – itt: a marokkói terület északi, 28 000 km²-nyi, akkoriban több mint 600 000 lakosú, spanyol uralom alatt álló része.
- 4 Olyan amerikaiakról van szó, akik franciaországi vagy tuniszi német, ill. olasz hadifogságból szöktek meg, esetleg a vichyi francia ővezetből kellett menekülniük, amikor – a szövetségesek afrikai partraszállása után – a németek a zónát közvetlenül is megszállták.
- 5 Miranda – az észak-spanyolországi Vitoria és Burgos között félúton, az Ebro partján fekvő kisváros. Nagy koncentrációs táborában eredetileg köztársasági hadifoglyokat őriztek.
- 6 Az *Arriba* a falangista párt központi lapja; a több mint 40 napilapot és számos egyéb sajtóterméket számálaló falangista sajtóhálózat idegközpontja.
- 7 A német követség a menekültek kiadatását követelte, de legalább azt, hogy a katonakorúakat ne engedjék a szövetségesek birtokában lévő területre távozni.
- 8 A Szabad Franciaország de Gaulle vezetése alatt álló algíri kormánya. A spanyol kormány beleegyezett, hogy az amerikai nagykövetség személyzetének tagjaként de Gaulle egy diplomatája intézkedjék a spanyol területen tartózkodó franciák ügyeiben.
- 9 Joint Distribution's Committee – nemzetközi zsidó segítségsszervezet.

- 10 Procurador – az 1942 júniusában létesített hivatásrendi tanácsadó Cortes küldötteinek hivatalos neve. Az aláírók között szerepelt Alba hercege, Franco londoni nagykövete, több volt miniszter, nagykövet, tábornok, a falangista Nemzeti Mozgalom több funkcionáriusa, sőt ismert rendszerhű értelmiségiek.
- 11 A levél nyolc nappal Mussolini bukása után kelt. S bár Franco (ld. 7. dok.) diszkrécióra szólította föl a trónörökösöt, a világsajtó utóbb hírt adott róla (ld. pl. *Magyar Nemzet* 1943. szept. 3.). A budapesti hírt viszont a budapesti spanyol követség visszajelentette. (MAE, R 4012. Exp. 8. 146/1943.)
- 12 Don Alfonso infáns – Alfonso de Borbón-Dampierre, Cádiz hercege, XIII. Alfonz király harmadik fia, Don Juan ifjabbik öccse.
- 13 Az aláírók névsorát Diego Martínez Barrio, 1939 óta a köztársaság elnöke nyitja. A többiek a Köztársasági Baloldalt, a Köztársasági Szövetséget, a Föderalista Pártot, a Katalán Köztársasági Baloldalt, a Katalán Cselekvést és a Köztársasági Ifjúságot képviselték. Többen közülük egykori köztársasági miniszterek voltak.
- 14 1937. április 9-én Franco rendeletileg egyesítette a Spanyol Falange pártját és a karlista monarchisták Tradicionalista Közösségét (CT) a vezetőkkel való egyeztetés nélkül. A CT vezére, Manuel Fal Conde tiltakozott – ennek nyomán 48 órát kapott az ország elhagyására. A polgárháború után térhetett haza. Ezen a nyilatkozaton elsőnek éppen az ő neve szerepelt. A másik kényes név Tomás Domínguez Arévalo, Rodezno grófja, akinek 1934-ben közvetlen szerepe volt az olasz katonai támogatás kieszközlésében antirepublikánus felkelés esetére. A szöveg figyelemre méltó vonása, hogy nemcsak a monarchista restaurációt, hanem az alkotmányosság visszaállítását is követelte.
- 15 Requeték – a tradicionalisták fegyveres félkatonai szervezete.
- 16 A levelet, amelyet José Enrique Varela tábornok személyesen nyújtott át Francónak, a tábornoknak azok a katonaharcostársai írták alá, akik 1936. szeptember 29-én államfővé kiáltották ki. Varelán kívül szerepelt rajta Kindelán, Orgaz, Dávila, Solchaga, Saliquet, Monasterio és Ponte tábornok aláírása. Ez a szöveg is kiszivárgott (ld. pl. *Magyar Nemzet*, 1943. okt. 31.).
- 17 A polgárháború után több tucat spanyol egyetemi tanár menekült Kubába, ahol a Havannai Egyetem fogadta be őket. 11 pontos nyilatkozatuk aláírói között megtalálható José Giral professzor, egykori miniszterelnök, és a szocialista politikus-tudós Fernando de los Ríos. (Az ő életpályáját ld. A nemzetközi munkásmozgalom története. Évkönyv 1979. Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1979. 228–230.)
- 18 Francisco Gómez Jordana.
- 19 A közlemény nem deklarálja nyíltan, hogy Spanyolország 1940 júniusában kinyilvánított „nem hadviselő” státusáról visszatér a szigorúbb semlegességre; ám mind a szövetségesek, mind a németek így értelmezték.
- 20 Ez a Tanács (Junta Suprema de la Unidad Nacional – UN) kommunista kezdeményezésű mozgalom volt a franciaországi, az észak-amerikai és a latin-amerikai emigráció körében. Alighanem a Moszkvában tartózkodó Komintern-vezetők sugallatára jött létre az 1943. október 10–25-i moszkvai háromhatalmi külügyminiszteri tanácskozás után, ahol nyilvánvalóvá lett, hogy Spanyolország a háború után angol-szász befolyási övezet lesz. Mivel a nyugati hatalmak – hadviselési szempontokból – javították kapcsolataikat Madriddal, s aligha támogatták volna a népfront mintájú kormányképlet helyreállítását, a kommunisták olyan frontban kezdtek gondolkodni, amely a francóista politikai tömb egyes elemeit is bevonja; ezért levették a napirendről a köztársaság helyreállítását mint azonnali célt. Ez szembeállította velük a többi republikánus pártot. Ehhez hozzájárult, hogy az UN-nyilatkozat alatt nem szerepeltek „nevek”, és a kommunisták nyílt sissakkal nem jelentek meg benne, ami taktikai manővert sejtetett.
- 21 Straperlo – az 1935 végén kirobbant játékbarlang-botrány két szereplőjének (Strauss és Perlo) nevéből összerakott mozaikszó, később a korrupciós ügyek szinonimája lett.
- 22 Az 1943. októberi moszkvai külügyminiszteri tanácskozás.
- 23 „A politikai felelősségre vonásról”, ill. „A szabadkőművesség és a kommunizmus elleni harcról” hozott törvényekre való hivatkozás Franco két (1939. febr. 9-i, ill. 1940. márc. 2-i) dekrétumára utal. Az Árhivatal említését az indokolja, hogy ez komoly bírságok százezreit róta ki a piaci viszonyokat figyelmen kívül hagyó árszabályozás megsértéséért.
- 24 Alkotmányozó Cortes – az 1931. június 28-án megválasztott parlament, amely ugyanazon év december 9-én kibocsátotta a köztársasági alkotmányt.
- 25 Statutumok – a nemzetiségi tartományok autonómiaokmányai. (Katalónia: 1931. szept. 9.; Baszkföld: 1933. nov. 5.; Galicia: 1936. június 28.)
- 26 A sajtó már említett jelentős része nem állami, hanem falangista pártirányítás alatt állt.
- 27 Hans Heinrich Dieckhoff – 1943–44-ben madridi német nagykövet.
- 28 El Pardo palota – 1939 őszétől Franco államfői székhelye.

- 29 Franco kormánya a szövetséges hadihajók elől spanyol kikötőkbe menedéket kereső német hajókat nem szolgáltatva vissza; legénységüket enyhe „védőrizetbe” vette.
- 30 1943-ban az angolszász diplomácia többször követelte a Divízió hazarendelését. Franco 1943. december 1-jén rendelte el a visszavonását, egyes osztagaiból azonban mintegy 2550 főnyi „Kék Légiót” szervezett, amely 1944 júniusáig a keleti fronton tevékenykedett.
- 31 A „háború utáni korszak” (posguerra) kifejezés nem a II. világháború, hanem a polgárháború utáni éveket jelenti.
- 32 Nemzeti Mozgalom vagy Mozgalom – a falangista állampártból és tömegszervezeteiből (hivatásrendi szakszervezetek, női és ifjúsági szövetség, segélyszolgálat, milícia) álló alakatlan társadalmi tömb; a francóista politika állandó hivatkozási alapja.
- 33 Dezintegráció – a francóista politikai szótárban a tartományi autonómiatörekvések szinonimája.
- 34 1939 után rendeletben szabályozták a nyilvánosan hangoztatható jelmondatokat. A háromszoros „Franco!” kiáltás mellett ilyen volt az „Arriba España!” (Ébredj, Spanyolország!) jelszó.
- 35 Feltehetően Antonio Abád de Ojuil, 1939. augusztus végétől az *Arriba* főszerkesztője, régi falangista publicista.
- 36 A főszerkesztő arra kérdezett rá, hogyan ítélik meg a külföldi sajtóban Spanyolországnak címzett egyes bíráló véleményeket.
- 37 Akkoriban a londoni rádióban többször szólalt meg a mérsékelt szocialista Indalecio Prieto és a polgári köztársasági Felipe Sánchez Román.
- 38 A semleges spanyol kikötőkbe menekült olasz hadihajókat Madrid nem adta ki sem német nyomásra a saját köztársaságnak, sem angolszász ösztönzésre Badoglio kormányának.
- 39 A spanyol kormány 1943. november 10-i ülésén a polgárháborús német hadiszállításokból keletkezett adósság fejében 400 millió pezetaányi (kb. 100 millió birodalmi márka), árukban levásárolható pénzügyi keretet bocsátott Németország rendelkezésére. Erre válaszolt az olajzárlat.
- 40 Utalás az USA és Anglia nyersolaj-, illetve az USA gabonaszállításaira.
- 41 Régi Gárda (Guardia Vieja) névvel illették az 1937. áprilisi egyesülés előtti „ősfalangistákat”, kék ingükön az igába fogott öt nyíllal.
- 42 A falangista ifjúsági szövetség megjelent osztaga.
- 43 Az alicantei börtön udvarán végezték ki 1936. november 20-án a Köztársaság elleni lázadás szervezésének vádjával José Antonio Primo de Riverát, a Falange alapítóját és vezérét.
- 44 Utalás a tradicionalizmus értékeinek (vallásos hit, birodalmi gondolat, hagyományos katonaelemek) a falangizmusba való beépítésére.
- 45 Sir Samuel Hoare, Viscount Templewood – 1940 májusától 1944 végéig madridi brit nagykövet.
- 46 Ez a németek sikeres franciaországi hadjáratának utolsó szakaszában történt, amikor Mussolini már hadat üzent Párizsnak és Londonnak.
- 47 Sir Arthur Yencken brit követségi tanácsos.
- 48 A brit alsóház tagjait megillető megszólítás.
- 49 Utalás Churchill május 24-i beszédére (22. dok.)
- 50 Churchill az 1898-as spanyol–amerikai háború idején Kubában a spanyol hadseregben harcolt.
- 51 Célzás a brit közvélemény jelentős része által 1936–1939-ben a köztársaságiaknak nyújtott támogatásra.
- 52 Utalás a madridi brit nagykövetségnek spanyol monarchistákkal tartott bizalmas kapcsolataira.